

תפילות ארעיות לראי"ה קוק

ד"ר יעל לויין כ"ע

התפילה היא לנו, ולעולם כולו, הכרח גמור...
התפילה היא האדיאל של כל עולמים.
כל ההווה כולה למקור חייה היא עורגת...
מרומם הוא האדם בתפילה את כל היצור,
מאחד הוא עמו את כל היש,
מעלה את הכל, מרומם את הכל
למקור הברכה ומקור החיים.
(סדר תפילה עם פירוש עולת ראי, כרך
ראשון, ירושלים תשכ"ב, עיני תפילה, עמ' י"ג)

לבד מכתביו של הראי"ה קוק (1865-1935) בהלכה
ובמחשבה ולבד מאיגרותיו ומשירתו,¹ ידועות שש תפילות

1 שירי הראי"ה נדפסו, בין היתר, במקומות האלה: רבאי, "לחשי ההויה", התרבות הישראלית: קובץ
ספרותי-מדעי, ספר ראשון, יפו התרע"ג, עמ' 84 (ראה עוד צבי קפלן, "הרב קוק כמשורר", שיטין, תל-
אביב תשי"ג, עמ' נ"ג); אברהם יצחק הכהן קוק, "צפיה", ראש מילין, לונדון תרע"ז, עמ' קמ"א;
"האמונה", הרב שמואל ברוך שולמן, טוב ראי, ירושלים תרצ"ה, עמ' 3-6; "חרוים", הנ"ל, עולת ראי,
ירושלים תרצ"ה, עמ' 8-10; א"מ הברמן, "שירת הרב", סיני, י"ז, תש"ה, עמ' ר"כ"ב (=הנ"ל, "שירת הרב",
זכרון, קובץ תורני-מדעי, עורך הרב י"ל הכהן פישמן, ירושלים תש"ה, עמ' י"כ"ו. [להלן: זכרון. ציון
ביבליוגרפי לספר זה ייעשה בסוגריים]); ברן-יחד: ילקוט שירי תפלה עתיקים גם חדשים, מהדיר א"מ
הברמן, ירושלים תש"ה, עמ' רכ"ה-רכ"ז (להלן: ברן-יחד); הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, "מעייני
רוחי", תלפיות, ז', א', תשי"ח, עמ' 3; א"מ הברמן, "שירי ראי"ה", מחניים, מ"ט, תשכ"א, עמ' 178-180;
הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, "תוספות תשובה", אורות התשובה, מרכז שפירא תשכ"ו⁶, עמ' קמ"א-
קמ"ד, קנ"ז-קנ"ח; הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, אורות הראיה, ירושלים תשמ"ה; הרב אברהם יצחק
הכהן קוק, נפשי תקשיב שירו, ירושלים תשנ"ח. ראה עוד: צבי ירון, משנתו של הרב קוק, ירושלים
תשל"ד, עמ' 23, הערה 9.

יש להעיר לגבי הקובץ נפשי תקשיב שירו שבו נאספו שירים משירתו האישית, כי חסר בו רישום
ביבליוגרפי בסיסי. מקצת מהשירים ניטלו והועתקו משירי הרב שכבר נדפסו, ואילו אחרים יצאו לאור
לראשונה מכתב יד. ברם, חסרים ציוני המקורות שמהם נשאבו השירים וכן תיאור כתבי היד של השירים
שיצאו לאור בדפוס. כמנ כן, יש להזכיר כי בהקדמה לקובץ נכתב: "את שמות השירים אשר פורסמו על-ידי
הרצי"ה השארנו ללא שינוי, ולשירים אשר לוקטו מכתבי היד הוספנו שמות הלוקחים מתוך מילות השיר".
ואולם, בדיקת השירים מעלה שמצויות חריגות לרוב מקביעה זו. במסגרת עיוננו הבאנו מתוך הקובץ נפשי
תקשיב שירו רק בציטוט מתוך שירים המצויים בקובץ זה בלבד.

התייחסויות לשירתו וניתוח כמה משיריו ראה, בין השאר, א"מ הברמן, "שירת הרב", סיני, י"ז, תש"ה, עמ'
ו"כ"ב (זכרון, עמ' י"כ"ו); צבי קפלן, "הרב קוק כמשורר", שיטין, עמ' ל"ו-ס'; ישעיהו ח' הדרי, פרקים
במשנתו העיונית של הרב קוק, ב', ירושלים תשכ"א, עמ' נ"ה-ס"ב; א"מ הברמן, "שירי ראי"ה",
מחניים, מ"ט, תשכ"א, עמ' 180-178; צבי ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 24, 31, 176-177, 215-216,

ארעיות שהוא חיבר בתקופת המנדט הבריטי ושיצאו לאור בדפוס. אחדות מתפילות אלו הן חלק מסדר תפילות רחב יותר שערך. נוסף על כך, הראי"ה יסד תפילות או סדרי תפילות אחדים שהתקין למאורעות ספציפיים ולהם לא חיבר נוסח תפילה כלשהו.²

הראשונה מהתפילות הארעיות האלה התחברה בשנת תרפ"א והאחרונה בשנת תרפ"ח. כל התפילות קשורות ונוגעות אפוא לימי המנדט הבריטי. ארבע מהן חוברו לאירועים שקרו בזמן כהונת הנציב העליון הרברט סמואל בארץ (1920-1925), ושתיים מהן חוברו לאירועים שקרו בעת כהונת לורד פלומר (1925-1928). הראי"ה קוק נסע לאירופה בקיץ תרע"ד לוועידת אגודת ישראל, ונאלץ לשהות שם משך חמש שנים לערך מחמת מלחמת העולם הראשונה. הוא שב ארצה באלול תרע"ט והתמנה בראשית שנת תר"פ לרבה של ירושלים, ובאדר א' תרפ"א, עם היווסדות הרבנות הראשית לארץ ישראל, לרבה של ארץ ישראל.³ לבד מהתפילה הראשונה, שאר התפילות הארעיות התחברו בהיותו רבה הראשי של ארץ ישראל. אחת התפילות הארעיות של הראי"ה היא תפילה ליום הולדתו של מלך בריטניה, ג'ורג' החמישי, בשנת תרפ"ג.⁴ ואולם, כבר בשנת תר"פ קיימו סדר תפילה בבית הכנסת החורבה לכבוד יום הולדתו של מלך בריטניה, בהשתתפות הרב, אף כי לא חוברת

264, 321; משה יחיאל צוריאל (עורך), **אוצרות הראי"ה**, חלק ב', שעלבים תשמ"ח, עמ' 1085-1086; Yehuda Gellman, "Poetry of Spirituality", *Daat*, 26, 1991, pp. V-XXXI (להלן: גלמן, שירה); יוסף בן שלמה, "החוקים שבשירה והשירה שבחוקים: (על היצירה האסתטית במשנת הרב קוק)", **נתיב**, 8, 4, תשנ"ה, עמ' 78-82; אבי באט, "לחשי ההייה: עיון בשיר של הראי"ה קוק", **אקדמות**, ב', תשנ"ז, עמ' 51-63, ובנסמן שם.

מצויים אזכורים ספורים בלבד של שירתו במסגרת המחקר והעיון בהגותו. ראה, לדוגמה, צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 31, 176-177, 215-216, 263-264; יהודה גלמן, "האסתטיקה במשנתו של הרב קוק", ב' איש שלום וש' רוזנברג (עורכים), **יובל אורות – הגותו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 163-164. ראה עוד להלן, הטקסט ליד הערה 126.

2 אפשר להזכיר, לדוגמה, סדר תפילה שקבע הראי"ה בהיותו הרב של יפו והמושבות לרגל פרעות (מספרו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים L1658/31); סדר תפילה שקבע להחלמתו של בעל החפץ חיים בניסן תרצ"ב [מספרו בבית הספרים L1658/6]. צילומו מופיע בספריהם של משה יחיאל צוריאל (עורך), **אוצרות הראי"ה**, חלק ד', שעלבים תשנ"ג, עמ' 130, ושל שמחה רו, **מלאכים כבני אדם**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 337; אמירת מזמורי תהילים במהלך משפטו של אברהם סטבסקי, שנאשם ברצח ארלוזורוב, שאירע בתרצ"ג (1933) [ראה, בין היתר, יוסי אבנרי, "מעורבותו של הרב א"י הכהן קוק בפרשת רצח ארלוזורוב והשפעתה על מעמדו ותדמיתו", **דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות**, חטיבה ב, כרך שני, תשמ"ו, עמ' 133-138; יוסף אבנרי, **הראי"ה קוק כרבה הראשי של ארץ-ישראל (תרפ"א-תרצ"ה) – האיש ופועלו**, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", המחלקה לתולדות-ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשמ"ט, עמ' 452-474. צילומו מובא בספרו של שמחה רו, **מלאכים כבני אדם**, עמ' 191]. בעקבות מאורעות תרפ"ט קבעה הרבנות עצרת תפילה בכותל בהשתתפות הרב קוק. ראה אבנרי, שם, עמ' 226-227. ראה עוד להלן, הטקסט ליד הערות 5, 39-41.

3 יוסף אבנרי, (לעיל, הערה 2), שם, עמ' 101-125. הרב הגיע ללוד ברכבת ממצרים בב' באלול, נסע לביקור קצר ביפו, והגיע לירושלים בבוקרו של ג' באלול (שם, עמ' 111-112). הגע בנפשו, שתאריך בואו לירושלים היה אף תאריך פטירתו, כפי שאף נחרת על מצבתו.

4 ראה להלן, הטקסט ליד הערות 25-43.

תפילה מיוחדת לרגל האירוע וכפי שיורחב בהמשך, אפשר להצביע על דמיון רעיוני מסוים בין שני הטקסים. באופן דומה אפשר להזכיר שהראי"ה חיבר תפילה ליום שביתת הנשק של שנת תרפ"ח, המגלה דמיונות אחדים לתפילה ליום שביתת הנשק תרפ"ו שחברה מטעם הרבנות הראשית.⁵

התפילות המקוריות נשתמרו בעותקים בודדים בלבד. מקצתן הודפסו והדפסות חוזרות ונכללו בקבצים מאוחרים יותר, לרוב בהעתקות משובשות שאינן זהות למקור.⁶ ברם, אחדות מהן טרם זכו לכך, ואין נוסחן ידוע ברבים. חשיבות מרובה נודעת לתפילות הראי"ה מבחינת אוצר הלשון שבהן ומבחינת המוטיבים הגלומים בהן בהשוואה לכתבים אחרים פרי יצירתו וכן מבחינת קיבוצן וכינוסן יחדיו לאכסניה אחת בנוסחן המקורי והמדויק. בהקשר זה יש אף לזכור את המקום המרכזי שמילאה התפילה בהגותו של הראי"ה קוק ובהנהגתו האישית.⁷ בכוונתנו לייחד אפוא את דברינו אלה לתפילות הארעיות שחיבר הראי"ה.

"תפלה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה"

התפילה הארעית הראשונה מבחינה כרונולוגית היא **תפלה / לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה / ובעלות בריתה**. בתת-הכותרת נזכר "נערכה מצד ועד העיר ליהודי ירושלים ע"י הרב הגאון מוהרא"י הכהן קוק שליט"א".⁸ אין מופיעים על הפרסום תאריך או שנה. ואולם, ממקורות אחרים אנו למדים פרטים מדויקים על הטקס: הרב חיבר את התפילה לציון מלאות שלוש שנים לכיבוש העיר על ידי ממלכת בריטניה בשנת תרפ"א.⁹ ביום מלאות שנה ושנתיים לכיבוש העיר הפיץ ועד העיר האשכנזי כרוזים ולפיהם יש לכבד את היום ולערוך תפילה בכל בתי הכנסת בעיר ביום השחרור. יום זה צוין בעיקרו בשנים הראשונות לפי תאריכו העברי, כ"ד בכסלו, ולא על פי מועדו הלועזי, 9 בדצמבר.¹⁰

5 ראה בפירוט להלן, הטקסט ליד הערות 39-41 והערה 71.

6 ראה להלן, הערות 8, 13, 65, 70. ראה עוד הערות 27, 47.

7 ראה הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות התפלה**, ירושלים תשמ"ח. ראה אף בנימין איש שלום, **הרב קוק – בין רציונליזם למיסטיקה**, תל-אביב 1990, עמ' 314, הערה 76; ש"ה ברגמן, "התפילה במערכת רעיונותיו של הרב קוק", **פרוזה**, אדר-ניסן תשכ"ב, עמ' 23-26; יהודה מוריאל, "התפילה במשנתו של הרב קוק", חיים י' חמיאל (עורך), **באור – עיונים במשנתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ובדרכי הוראתה**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 49-64; שלמה טל, "על התפילה", שם, עמ' 65-72.

8 התפילה נדפסה בירושלים בדפוס סלומון, בלא ציון שנה, ומשתרעת על פני דף אחד. היא מנוקדת. מספרה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים L495. היא פורסמה גם בעיתון היומי **דאר-היום**. ראה בהמשך הדברים. צילום התפילה מופיע בספרו של שמחה רוז, **מלאכים כבני אדם**, עמ' 143. העתקה של התפילה פורסמה בספר **אוצרות הראי"ה**, חלק ב', עמ' 1114-1115, בשיבושים אחדים.

9 שנת תר"פ מופיעה בכרטסת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בסימן שאלה.

10 בדבר הכרוז של שנת תרע"ט ראה **לשעה ולדורות**, עורך מנחם גץ, קובץ שני, ירושלים תשל"א, עמ' 60. (בעמוד 54 נזכר כי הכרוז מתייחס לשנת תר"פ, אך מהעובדה שנוכר בו "יום מלאות שנה" נראה שהוא

ציון יום כיבוש ירושלים של שנת תרפ"א היה אף הוא אמור להיות בכ"ד בכסלו, שחל ביום ראשון בשבוע, אך הוא הוקדם לשבת. בנו של הנציב העליון היה עתיד להינשא ביום שני, 6 בדצמבר, והנציב הביע את רצונו לבוא בשבת זו לבית הכנסת החורבה כדי שבנו יעלה לתורה קודם חתונתו. משום כך, לרגל "השמחה המשפחתית בבית הנציב, הקדימה הקהלה העברית גם את 'חג הכבוש' ביום אחד". "נשלחו הזמנות מצד גבאי ביהכנ"ס לכל נכבדי העיר לבוא להשתתף בשמחת הנציב, וגם מצד ועד-העיר לחג הכבוש". קהל רב השתתף באירוע. החתן עצמו התכבד וישב במקומו המיוחד של הרב קוק.¹¹

וכך תואר סדר התפילה בדאר-היום:

בשעה עשר וחצי בדיוק נגמרה תפלת המוסף כשכל הקהל שר עם החזן "אדון עולם", והחל סדר חגיגת-הכבוש...

בראשונה עלה אל ארון-הקדש ראש ועד-העיר מר דוד ילין, וידבר על ערך היום הזה... אחרי נאומו של מר ילין, שר החזן מזמור קכ"ב בתהלים, כשכל הקהל חזר אחריו פסוק אחרי פסוק וכמו"כ את התפלה המיוחדת שחבר הרה"ג קוק לכבוד היום, שנדפסה בהרבה העתקות ונתחלקה בשעת תפלת המוסף בין הנאספים ושזו תכנה: ...

אחרי כן דרשו אצל ארון-הקדש הרבנים הגדולים קוק ומאיר בהתלהבות והצליחו לרומם לא-מעט את רוח העם היושב בציון בעמדו ביום זה בביהכנ"ס הגדול. כתום הנאומים עמד כל הקהל על רגליו... והחזן שר ברכת "הנותן תשועה" למלך בריטניה ו"מי שברך" לנציב העליון. החזן עם כל הקהל יחד שרו בהתלהבות את שיר ה"תקוה", ובזה נגמר סדר היום של השבת הגדולה.¹²

תפילת הרב שולכה בכתבה, ומופיעה בתכניתה המקורית. לא הגיעה לידינו כל תפילה שחיבר הראי"ה לשנת תר"פ (בשנת תרע"ט עוד שהה בחו"ל), ונראה כי בשל השתתפות הנציב בטקס לרגל נישואי בנו קיבלו החגיגות יתר תוקף ותשומת לב ולכן בחרו להדפיס את

מתייחס לשנת תרע"ט). באשר לכרוז שפורסם למלאות שנתיים לכיבוש העיר ראה "בירושלים, ליום השחרור", הארץ, יום רביעי, כ"ה בכסלו תר"פ, 17 בדצמבר 1919, עמ' 3. בדבר קיום החגיגות בתאריך העברי של המאורע, ולא הלוועזי, ראה "בירושלים, ליום השחרור", הארץ, יום חמישי, כ"ו בכסלו תר"פ, 18 בדצמבר 1919, עמ' 3. ברם, בשנת תר"פ התקיימה אף תפילה רשמית בבית הכנסת החורבה בתשיעי לדצמבר ("ירושלים יום-יום, חגיגת כבוש ירושלים", דאר-היום, יום שלישי, י"ז בכסלו תר"פ, 9 בדצמבר 1919, עמ' 3). על האירועים הרשמיים של שנת תרפ"א מטעם הממשלה ראה, בין השאר, "בירושלים", הארץ, יום רביעי, כ"ז בכסלו תרפ"א, 8 בדצמבר 1920, עמ' 4; "בירושלים", הארץ, יום שישי, כ"ט בכסלו תרפ"א, 10 בדצמבר 1920, עמ' 4; "ירושלים יום-יום, לכבוד יום כבוש ירושלים", דאר-היום, יום שלישי, כ"ו בכסלו תרפ"א, 7 בדצמבר 1920, עמ' 3; "החגיגה לכבוד כבוש ירושלים", דאר-היום, יום שישי, כ"ט בכסלו תרפ"א, 10 בדצמבר 1920, עמ' 3.

11 "שבת גדולה בירושלים", דאר-היום, יום שני, כ"ה בכסלו תרפ"א, 6 בדצמבר 1920, עמ' 3.

12 "שבת גדולה בירושלים", דאר-היום, שם.

נוסח תפילת הרב.¹³

תיאור האירועים עצמם היה קצר יותר **בהארץ**, אך יוחדו בו דברים לתוכנה של דרשת הרב קוק:

ביהכ"נ שבחורבת ר' יהודה החסיד חגג את יום שחרורה של ירושלים בשבת זו. בתפלת הבוקר השתתף הנציב העליון, בנו הבכור, החתן, ובנו הצעיר, גם ראש העירייה... אחרי התפלה שר החזן עם הקהל פסוקי דזמרה מתהלים ומחברו של הרב קוק לכבוד היום הזה שחולק לקהל המתפללים. אח"כ עלה ה' דוד ילין על הבמה ונאם על יום השחרור... אחריו נאם באריכות הרב א. י. הכהן קוק ודבר בשבחם של המלך החסיד גור'ג החמישי, ועמו עם בריטניה הגדול שבאומות והחסידי שבאומות, שנתגלגלה להם זכות להכריז על חרות ישראל. הוא הביע את הרעיון, כי גאולת ישראל באה לפעמים גם ע"י לא מבני ישראל (כורש, בלפור) להוכיח, כי עם ישראל לא לבדד ישכון, לא עם פרטי הוא, כי אם עם העמים, אור הגוים.

הרב יעקב מאיר נאם אחר כך...

...החזן ה' ברדקי שר אז את תפלת "הנותן תשועה"... אח"כ ברח בברכת "מי שברך" את הנציב העליון "בעבור שכל עם ישראל מברך אותו". אח"כ שרו החזן והקהל את שירת "התקוה"...¹⁴

התפיסות שהוזכרו בדרשת הרב, ובהן היות עם ישראל אור לגויים והזכרת כורש ובלפור יחדיו מצויות אף בכתבים נוספים שלו, לרבות בדרשה שנשא בסדר תפילה לרגל יום הולדתו

13 בשונה מהתפילה המקורית, אין הנוסח שפורסם ב**דאר-היום** מנוקד, ויש בו שינויים אחדים לעומת המקור. הפרוגרמה של סדר התפילה הופיעה אף היא ב**דאר-היום**, ומתיאור הדברים נראה כי אכן נהגו על פיה. "ועד העיר, / בתור ב"כ הקהלה העברית בירושלם, עורך ביום / השבת הבא, כ"ג כסלו, בשעה עשר וחצי, / בכיהכנס"ס הגדול בחורבת ריה"ח, חגיגה גדולה / ליום כבוש ירושלם, בנוכחותו של ה. מ. הנציב / העליון. / סדר-היום של החגיגה הוא: / א) נאום הפתיחה של ראש ועה"ע מר ילין / ב) תפלה ונאום מאת הרב קוק. / ג) נאום מאת הרב יעקב מאיר. / ד) מזמורי תהלים ע"י החזן מר ברדקי. / ה) תפלת הנותן תשועה. / ו) מי שברך לה. מ. הנציב. / ז) שירת 'התקוה' ע"י כל הקהל" ("ירושלם יום-יום, חג כבוש ירושלם", **דאר-היום**, יום ראשון, כ"ד בכסלו תרפ"א, 5 בדצמבר 1920, עמ' 3). והשווה לידיעה הקצרה בדבר הטקס המתוכנן **בהארץ**: "בירושלים, יום הכבוש", **הארץ**, יום שישי, כ"ב בכסלו תרפ"א, 3 בדצמבר 1920, עמ' 3: "בשבת זו תמלאנה שלש שנים לכבוש ירושלם ע"י הצבא הבריטי. ועד העיר יערוך תפלה בביכ"נ 'החורבה'...ינאמו הרב קוק, הרב יעקב מאיר וה' ילין. החגיגה תתחיל בעשר וחצי לפני הצהריים".

14 "חגיגת שחרור ירושלם בחורבת ר' יהודה החסיד", **הארץ**, יום שני, כ"ה בכסלו תרפ"א, 6 בדצמבר 1920, עמ' 5. לבד מכך, מילאו הרבנים תפקיד ייצוגי בחגיגות הרשמיות שהתקיימו בתאריך הלועזי של יום כיבוש העיר. ראה "חגיגת השחרור בירושלם", **הארץ**, יום ראשון, א' בטבת תרפ"א, 12 בדצמבר 1920, עמ' 4. ראה אף "בירושלים", **הארץ**, יום שישי, כ"ט בכסלו תרפ"א, 11 בדצמבר 1920, עמ' 4. הרב קוק השתתף אף בקידוש שנעשה אחר תום התפילה ובו נשאו דברים, בין השאר, הנציב ולאחריו הרב קוק ("שבת גדולה בירושלם", **דאר-היום**, יום שני, כ"ה בכסלו תרפ"א, 6 בדצמבר 1920, עמ' 3).

של המלך ג'ורג' החמישי שהיה כמחצית השנה קודם לכן.¹⁵ התפילה שחיבר הראי"ה היא תפילת הלל והודיה לקב"ה על שכבש לפני צבאות בריטניה את עיר הקודש. יש בה בקשה שה' יברך את המלך ג'ורג' החמישי ואת צירו הנאמן, סיר הרברט סמואל, ויפאר את קרן ישראל בעיני העמים. וזה נוסחה:

למנצח על הודות, לצור ישראל וגואלו מזמור שיר.
 הודינו לך אלהים בציון, וברגשי קודש נספר תהלתך,
 נורא עלילה אתה, גוים וממלכות נפלאותיך ישיחו,
 ועם הפלאות עמך ישראל, בנוה קדשך ברננה יעבדוך
 שיח תודה לך יובילו שי, מלך על כל ממלכות תבל.
 כהיום הזה נס להתנוסס פעלת, בירושלים עיר קדשך,
 עז וחיל אזרת גוי איתן, אוהב משפט וצדק,
 צבאות גבורי בריטניה, ובעלות בריתה עטרת תפארת על הררי ציון
 כבשת לפניהם את עיר הקודש, את ירושלים, תפארת הערים.
 שופט לאומים במישרים, בוחן לבות וכליות סלה,
 ידעת כי צדק יחפיץ הגוי הגבור דורש מישרים
 וידו לך נשא, להשיב את נחלת הקודש לישראל בנך בכורך,
 על כן נהללך אל חי, על חסדך ועזו נוראותיך,
 וצקון לחש לפניך נשפך, לשגב ישע את העם הגואל,
 אשר בידו תתה את רוממות קרן עם נחלתך
 ואת כל חבר הלאומים דורשי שלום ואמת בתבל ארצך.
 ברך נא באור פניך את הוד מלכותו המלך גיאורג החמישי
 מלך בריטניה הגדולה.
 ואת מעלת צירו הנאמן, הוד מעלתו סיר הרברט סמואל, נציב
 ארץ חמדתך.
 ואת עמך ישראל תרחם, ותאמר די לימי עניו ומרודו,
 וקרנו בכבוד תפאר לעיני כל הגויים,
 ככתוב על יד נביאך: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם. כי אתן
 אתכם לשם ולתהלה בכל-עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי.
 ואמר כל-העם אמן. הללויה.

15 זיקה בין כורש לבלפור נזכרת אף בדרשתו לרגל יום הולדתו של המלך בשנת תר"פ (ראה להלן), הטקסט ליד הערה 39) ובשנת תרפ"ג. נוסח הדרשה פורסם בסדר תפלה והודאה עצמו. ראה סדר תפלה והודאה ליום שבת קודש פרשת בהעלותך י"ח סיון, בשחרית בשעה השמינית לשלומה של מלכות הוד מלכותו מלך אנגליה יר"ה לפני יום הולדתו חובר ע"י הרב הראשי רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, ירושלים תרפ"ג, החלק העברי, עמ' 7-8. ראה עוד להלן, הטקסט ליד הערה 94, וכן הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, מאמרי הראיה, ירושלים תשמ"ח², א', עמ' 171.

"למנצח על הודות מזמור שיר"

תפילה אחרת היא תפילת הודיה לקב"ה, שחברה בעקבות החלטתו ממחלה של הנציב העליון, הרברט סמואל. כותרת התפילה היא **למנצח על הודות מזמור שיר**.¹⁶ לאחר התפילה רשום: "חברה מאת כ"ק ראש הרבנים / מרן אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א, / ונקבעה עפ"י הרבנות הראשית לארץ ישראל לאומרה בש"ק זו, / פרשת-החדש. בכל בתי-כנסיות החזן והקהל, פסוק-בפסוק". וזה נוסחה:

למנצח על הודות מזמור שיר

(על הנציב העליון לארץ-ישראל אשר חלה ויחי)

"בת יהודה היושבת בארץ-הצבי, בחדות-לב תודיך,
אלקי-ישראל-סלה.
"על חסדך אל-עליון אשר עשית עם צבי תפארתנו,
הוד מעלת אחינו השר אליעזר בן מנחם נציב-יהודה.
"אשר בשצף קצף הסתרת פניך ממנו, ותמוגגנו
בחרדת חליו.
"ובאור פניך רציתנו ותשמע לקול תפלתנו, אשר
שוענו אליך בלב-נשבר ונפש-מצרה.
"ותחש מרפא למחמד-נפשנו, אשר הוד והדר
שוית עליו.
"על-כן נברכך אלקים חיים רופא חולי כל-
בשר.
"ברוך אתה אל צדיק ומושיע, אשר הצלת
ממות את נפש מגן ארץ חמדתך.
"ושמך לעולם נודה סלה, כי ימים על-ימיו תוסיף.
"ובצדק ובמשרים בעז ימינך, ירעה את
יושבי אדמת-קדשך.
"ולשם עולם ינון שמו, כי תסעדהו
בחסדך.
לרומם קרן ישועה לבית-ישראל עם זו
בחרת
"לשובב יעקב אל נוהו ולהצמיח צמח
ישועת-עולמים.
"בקול רנה ותודה, נודה לך על חסדך
ועל אמתך.
"כי הפכת את יגוננו לששון ולשמחה,

16 התפילה נדפסה בדפוס העברי. אין מופיעה שנת הדפסה. היא נדפסה על פני שני עמודים בצדו האחד של דף בודד. התפילה מנוקדת. מספרה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים L1658/28.

ולא נתת למוט רגלנו.
 "ברוך ה' אלקי-ישראל מן העולם ועד-העולם,
 ואמר כל העם הללויה

אין מופיעים בנוסח התפילה מועדי חיבור או הדפסה כלשהם. ואולם, ממקורות אחרים ידוע כי התפילה נאמרה בכ"ה באדר תרפ"ב, 25 במרץ 1922. בהודעה מטעם הרבנות הראשית, שפורסמה בעיתונות ביום שישי, כ"ד באדר, נאמר: "בתודה לד' שהוד מעלת הנציב העליון לארץ ישראל השר אליעזר בן מנחם נרפא ממחלתו, מודיעים מטעם הרבנות הראשית לארץ ישראל שיברכו אותו בשבת זו בכרכת 'מי שברך' בכל בתי הכנסיות שבארץ ויתפללו לד' שיבריאהו ויחזקהו להמשיך את עבודתו הפוריה לטובת הארץ ויושביה".¹⁷ לאחר השבת ביקרו הרבנים הראשיים אצל הנציב לרגל החלמתו.¹⁸ וכך תוארו הדברים:

הנציב קבל אותם בפנים מאירים והודה להם על התפלות שנערכו לרפואתו בכל משך ימי מחלתו – מחלתו בפעם הראשונה במשך 25 השנים האחרונות – ועל שיר ההודיה שחבר ראש הרבנים הרב קוק לאמרו בשבת זו.¹⁹

בזמן חוליו של הנציב לא פורסם מה היתה מחלתו, אולם לקראת הבראתו נכתב בעיתון **הארץ** שהיה חולה משך שישה שבועות במחלת הגרון Pharyngitis וכן ב"קדחת רהיאומוטיה".²⁰ לעומת זאת, בספר **הנציב היהודי** מאת יעקב רמון, בן התקופה, מסופר על

- 17 "מאת הרבנות הראשית", **הארץ**, יום חמישי, כ"ג באדר תרפ"ב, 23 במרץ 1922, עמ' 4. נוסח דומה הופיע בדאר-היום. "ידיעות אחרונות, מאת הרבנות הראשית לא", "דאר-היום, יום שישי, כ"ד באדר תרפ"ב, 24 במרץ 1922, עמ' 3. שנת תרפ"ג מופיעה בכרטסת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בסימן שאלה.
- 18 "בקר הרבנות הראשית אצל הנציב העליון", **הארץ**, יום שני, כ"ז באדר תרפ"ב, 27 במרץ 1922, עמ' 2; "ראשי הרבנים אצל המושל סטורס", **הארץ**, יום שלישי, כ"ח באדר תרפ"ב, 28 במרץ 1922, עמ' 3; "ידיעות אחרונות, הרבנות הראשית אצל ה. מ. הנציב העליון", **דאר-היום**, יום שני, כ"ז באדר תרפ"ב, 27 במרץ 1922, עמ' 3.
- 19 "בקר הרבנות הראשית אצל הנציב העליון", **הארץ**, יום שני, כ"ז באדר תרפ"ב, 27 במרץ 1922, עמ' 2. ידיעה דומה הופיעה בדאר-היום: "ידיעות אחרונות, הרבנות הראשית אצל ה. מ. הנציב העליון", **דאר-היום**, שם. ידיעות או קריאות להתפלל בעבור הנציב בימי מחלתו לא הופיעו בעיתונים אלו. ראה עוד בהמשך הדברים.
- 20 "נסיעת הנציב העליון ליריחו", **הארץ**, יום רביעי, א' באדר תרפ"ב, 1 במרץ 1922, עמ' 5. הידיעה הראשונה על מחלתו היתה לקראת סוף ינואר ובה נזכר כי "זה חמשה ימים שה. מ. הנציב העליון חולה ואיננו עובד" ("הנציב העליון חולה", **הארץ**, יום שלישי, כ"ד בטבת תרפ"ב, 24 בינואר 1922, עמ' 4). ידיעות נוספות, רובן רשמיות, החל מ-3 בפברואר, דיווחו על שיפור במצבו. על מקצת הדיווחים חתום רופאו. ראה, בין השאר: "מחלת הנציב העליון", **הארץ**, יום שישי, ה' בשבט תרפ"ב, 3 בפברואר 1922, עמ' 4; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום שלישי, ט' בשבט תרפ"ב, 7 בפברואר 1922, עמ' 4; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום חמישי, י"א בשבט תרפ"ב, 9 בפברואר 1922, עמ' 6; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום שישי, י"ב בשבט תרפ"ב, 10 בפברואר 1922, עמ' 8; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום רביעי, י"ז בשבט תרפ"ב, 15 בפברואר 1922, עמ' 4; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום שני, כ"ב בשבט תרפ"ב, 20 בפברואר 1922, עמ' 4; "מצב בריאותו של הנציב העליון", **הארץ**, יום רביעי, כ"ד בשבט תרפ"ב, 22 בפברואר 1922, עמ' 4. ידיעות דומות על מחלת הנציב הופיעו

רוחו העכורה בעקבות הכוונה להרעילו בעת שהותו במצרים ועל התפילות שהתפללו "לשלומו, לבריאותו ולחיו... בבתי הכנסת".²¹

תפילה זו אינה מופיעה בין כתבי הראי"ה. ייתכן שהסיבה נעוצה בהיותה תפילה פרטית שאינה קשורה ישירות באירוע לאומי או בעם ישראל. ברם, המוטיבים המגולמים בה וסגנונה תואמים את יתר התפילות הארעיות שחיבר, ונודעת לה חשיבות מבחינת אוצר הלשון והאלמנטים המצויים בה.

עיקרה של התפילה הוא הבעת תודה לקב"ה על החלמת הנציב ועל שהתפילות שנישאו להבראתו הועילו ונענו, וזאת מתוך ההכרה בחשיבותו ככלי להרמת קרן ישראל. בתפילה זו מוזכרות תפילות אחרות שנאמרו להחלמת סמואל לאחר שחלה, כפי שאכן ידוע, אף מהודעת הרבנות הראשית עם החלמתו ומדברי רמון, כנזכר לעיל.²² נוסחי תפילות כאלו לא נשתמרו בדיננו, ויש להניח כי לא נתחברו נוסחים מיוחדים לעניין זה, כאשר אמרו למטרה הנזכרת פרקי תהילים ותפילת "מי שבירך לחולה" או תפילת "מי שבירך" לנציב העליון וייתכן שהוסיפו לה נוסח תפילה לחולה. כפי שנוכחנו, יצאו הרבנים בקריאה לומר תפילת "מי שבירך" לרגל החלמתו.

יש לומר כי ידועים שני נוסחי תפילות "מי שבירך" שנאמרו לכבוד הרברט סמואל. נוסח אחד מופיע, לדוגמה, בסדר תפלה והודאה שפורסם לרגל יום הולדתו של מלך אנגליה, ג'ורג' החמישי,²³ שבתוכו כלולה תפילה ארעית מיוחדת שחיבר הראי"ה קוק, שתידון בהמשך. נוסח אחר מופיע עם הנוסח של "הנותן תשועה" בכרוז שהופץ בשנת תר"פ מטעם הרב דיסקין והרב זוננפלד ובשם ועד העיר לקהילת האשכנזים, ובו נזכר כי יש לומר תפילות אלו מדי שבת ומועד.²⁴

בדאר-היום מכ"ה בטבת ("ירושלים יום-יום, ה. מ. הנציב העליון", **דאר-היום**, יום רביעי, כ"ה בטבת תרפ"ב, 25 בינואר 1922, עמ' 3). עם זאת, לא הוזכרה בו הדיאגנוזה שהובאה ב**הארץ** וכן לא הידיעה הראשונית בדבר היות הנציב חולה זה חמישה ימים.

21 יעקב רמון, **הנציב היהודי**, תל-אביב תרצ"ו, עמ' 14-15. אין רמון מוסר אימתי אירע הדבר. מהות מחלת הנציב אינה מוזכרת בספרות המחקר על אודותיו. בדיסרטציה של יוסף אבנרי, (לעיל, הערה 2), עמ' 206-205, מוזכרת התפילה קצרות, אך אין כל הידרשות לפרטי מחלת הנציב או לנסיבותיה. במחקרים אלה אין כל התייחסות למחלתו: אביבה אברהמי, **הצהרת בלפור והגשמתה, במחשבתו המדינית של הרברט סמואל**, עבודת מוסמך, המחלקה לתולדות ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, תשל"ט; Bernard פורת-חוה, **הרברט סמואל – מסה ומעש, הגות ומדיניות**, עבודת מוסמך, המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ה.

22 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 19, 21.

23 **סדר תפלה והודאה ליום שבת קודש פרשת בהעלותך י"ח סיון, בשחרית בשעה השמינית לשלומה של מלכות הוד מלכותו מלך אנגליה יר"ה לפני יום הולדתו חובר ע"י הרב הראשי רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א**, ירושלים תרפ"ג, החלק העברי עמ' 3.

24 **לשעה ולדורות, עורך מנחם גץ, קובץ שני, ירושלים תשל"א**, עמ' 54, 62. תפילות "מי שבירך" נאמרו

“לשלומה של מלכות”

סדר תפילה אחר, ובו תפילה לראי"ה קוק, נתחבר בשנת תרפ"ג לרגל יום הולדתו של מלך בריטניה, ג'ורג' החמישי (1865-1936), שמלך בין השנים 1910-1936. תוכנו מופיע הן בעברית והן בתרגום לאנגלית, זה בצד זה. כותרת שער העברי היא **סדר תפילה והודאה / ליום שבת קודש פרשת בהעלותך י"ח סיון, בשחרית בשעה השמינית / לשלומה של מלכות / הוד מלכותו מלך אנגליה / יר"ה / לפני יום הולדתו / חובר ע"י הרב הראשי / רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א**.²⁵ בשער החיצוני של החלק העברי כתוב: “הוד מעלתו / הנציב-העליון לארץ ישראל / מר 'אליעזר בן מנחם' / סיר הרברט סמואל' / סדר תפילה והודאה / יר"ה”.

בראש הסדר נזכר כי “כל הסדר יאמרו החזן והקהל פסוק אחר פסוק”. מובאים מזמורי תהילים קי"ז, כ"א וע"ב שאמירתם פתחה את הסדר, ולאחריהם “הנותן תשועה” ו"מי שבירך" לנציב העליון “אליעזר בן מנחם, סיר הרברט סמואל”, שנוסחו המלא מופיע.²⁶ בהמשך מופיעה התפילה שחיבר הראי"ה קוק, המשתרעת על פני עמוד, וקודמת לה השורה “ואחר כך אומרים תפלה זו”.

בפתיחת התפילה כתוב שהיא נאמרת על ידי “עדת ישראל בירושלם עיר הקודש, תפילה ותהלה להודות לאל חי”. מצויה בה פניה לקב"ה שיצווה את ברכתו על מי שנבראו בצלמו ושיכונון את כיסא הממלכה בצדק ובמשפט. העם מצדו יישא כפיים ברינה ובתפילה אל “מעון קדשך” בעד המלך. בחלקה המסיים מופיעה בקשה להרמת קרן העם ולשלום הנציב הרברט סמואל. וזו לשון תפילת הראי"ה:

(א) לעדת ישראל בירושלם עיר הקדש, תפלה ותהלה להודות לאל חי:
(ב) לשמחת יום שמחות לעמים רבים, ליום הולדת מלך כבוד ונאור ג'אורג'
החמשי מלך בריטניה הגדולה ירום הודו.

לכבודו בהזדמנויות אחרות. ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 12, 14, 17 ולהלן, הטקסט ליד הערה 26, והערות 13, 26, 45. כן יש להזכיר כי בטקס יום כיבוש ירושלים של שנת תרפ"א שבו התקיימה אף העלייה לתורה של בן הנציב קודם נישואיו נזכר “כל העולים לתורה ברכו בברכת 'מי שברך' את ה. מ. ומשפחתו, ואת החתן והכלה” (“שבת גדולה בירושלם”, **דאר-היום**, יום שני, כ"ה בכסלו תרפ"א, 6 בדצמבר 1920, עמ' 3).

25 התפילה נדפסה בירושלים בשנת תרפ"ג בדפוס א"ל כהנא. הטקסט בכל אחת מהשפות משתרע על פני שמונה עמודים, הממוספרים באופן זהה. תפילת הרב מופיעה בחלק העברי בעמ' 4. מספר הספר בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים S23V3398.

26 יש להזכיר כי יום הגעתו של סמואל ארצה, יום חמישי, ט"ז בתמוז תר"פ, נקבע בידי הרבנות ליום שמחה. היא הורתה שלא לומר תפילת תחנון בשחרית ובמנחה ולשאת תפילת “מי שבירך” לכבוד הנציב בעת קריאת התורה. כמו כן, יצא הרב בהודעה ל"כל אחינו שבא"י ובעיקר בירושלם לברך בשבת הבאה י"ז תמוז, את מעלת השר הגדול בברכת 'מי שברך' בעת העליה לתורה, בכל בתי הכנסיות” (“בירושלים, לכבוד הנציב”, **הארץ**, יום שישי, ט"ז בתמוז תר"פ, 2 ביולי 1920, עמ' 3). ראה עוד לעיל, הערות 23-24, ובנסמך שם.

(ג) יי אדונינו מלך כל עולמים, הופע נא מציון מכלל יפי חן וחסד וארך ימים, על עברך המלך הגדול, אשר הושבת על כסא ממלכת אנגליה האדירה.

(ד) צוה נא את ברכתך ברכת שמים מעל, על הממלכה אשר נתת בידה ממשל רב, על אלפי רבבות ברואי צלמך.

(ה) כונן נא את כסא ממלכתה, בצדק ובמשפט ובעתרת שלום, על גוים רבים, אשר תחת שבט מלכותה.

(ו) ועז ואמץ, וכבוד והדר תעטר את נושא נזר ממלכתה, רבת החסן והיקר.

(ז) ועמך אשר בחרת לך לנחלה, ישראל אשר קראת בשמך, יודוך סלה, על חסדך ועל אמתך.

(ח) ברנה ותפלה ישאו כפים אל מעון קדשך, לעטר רצון ולהשביע אורך ימים את הוד מלכותו, מושל צדיק על קצוי ארץ ואיים רחוקים.

(ט) וביום הקדוש הזה, יום שבת קודש אשר נתת לנו יי אלהינו באהבה לקדושה ולמנוחה, לכבוד ולתפארת, הננו בהדרת קדש נועדים בבית מועדיך, להודות לך יי הממליך מלכים, אשר לך הממלכה סלה.

(י) מודים אנחנו לך על כל העז והישע, אשר אזרת בהם את אדוננו המלך, אשר את גורל ארץ חמדתנו נתת תחת חסות ממלכתו.

(יא) ולאור חסדך ניחל, כי תאיר פניך, על עמך ישראל שבט נחלתך.

(יב) וראו גוים את אמתנו וכל ממלכות הארץ את צדקת משפטנו, על נחלת אבותינו לעולמים.

(יג) ואור חדש תאיר על ציון ועל מקראיה, להרים בה בכבוד את קרן עמך ולפאר את שם כבודו והדרת קדשו.

(יד) ככתוב על יד נביאך: וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך, וקורא לך שם חדש אשר פי יי יקבנו, והיית עטרת תפארת ביד יי, וצניף מלוכה בכף אלהיך.

(טו) ימים על ימי מלך תוסיף, ואותו ואת משפחתו הרוממה ואת צירו הנאמן עושה דברו הוד מעלתו אחינו השר אליעזר בן מנחם, סיר הרברט סמואל, הנציב העליון לארץ ישראל, ירום הודו, תברך באושר רב סלה.

(טז) חסד ואמת יצרו מלך, וכסאו יכון כימי שמים.

(יז) בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל. וכן יהי רצון, ונאמר אמן.

לאחר התפילה מופיעה דרשה מאת הרב קוק, הפותחת בחשיבות מצוות התפילה בשלומה של מלכות ועוברת לקיוויו של עם ישראל להופעת כבוד ה' באחרית הימים ולברכה שהיא טומנת בחובה לכל ממלכות הארץ, מפעל המתממש בידי ממלכת הוד מלכותו. אף הדרשה חותמת במילות תפילה:

ואנחנו מקוים, שתפלתנו והודאתנו זאת מהמקום הקדוש והנכבד הזה תעלה בכחה הקדוש את כל משאת הנפש הגדולה אשר לטובי האנושיות ואשר היא תביא ברכת חיים שלום והצלחה נצחית להוד מלכותו אדוננו המלך הגדול וממלכתו הכבודה לאורך ימים.

בימיו ובימינו תושע יהודה תושעת עולמים וישראל ישכון לבטח, וכל העמים כולם ידעו את ה' וסוכת שלום ורחבת אהבת אחים ימלאו את כל נאות האדם ממזרח שמש עד מבואו. "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" במהרה בימינו

אמן.²⁷

לבד מנוסח סדר התפילה הנזכר, הופיע אף נוסח מקוצר שלו, שלשונו עברית בלבד. לשון כותרתו זהה לשל הנוסח הארוך.²⁸ בראש הסדר נזכר כי החזן והקהל צריכים לומר את סדר התפילה פסוק אחר פסוק. בתפילה יש לומר מזמורי תהילים קי"ז, כ"א וע"ב, אך בשונה מהנוסח הארוך אין מופיעים הכתובים עצמם. לאחר מכן מובאת תפילת הראי"ה מנוקדת. שאר התפילות וכן הדרשה אינן מוזכרות כלל. מצויים כמה שינויים בין נוסחי התפילות בשני הפרסומים. בנוסח הראשון הוא מופיע בלא ניקוד ולרוב בכתיב חסר, ואילו בנוסח המקוצר תפילת הראי"ה מנוקדת ומופיעה בדרך כלל בכתיב מלא.

בשנת תרפ"א לא התקיים טקס תפילה מיוחד בבתי הכנסיות לכבוד יום הולדתו של המלך, אלא הקהילה היהודית, ובה הרבנים הראשיים, השתתפה בטקס הרשמי בבית הממשלה.²⁹ בשנת תרפ"ב חל יום הולדתו של המלך בשבת, ז' בסיון, מיד אחר חג השבועות, ולפי בקשת היישוב היהודי בעיר ניאותה הממשלה המקומית, בהסכמת הממשלה המרכזית, לדחות את החגיגות בירושלים ליום שני, 5 ביוני, כדי שהקהילה היהודית תוכל להשתתף בהן.³⁰

בשנת תרפ"ג נערך סדר תפילה נפרד לציון יום הולדתו של המלך, וזאת משום שהממשלה הבריטית קבעה את יום השבת, 2 ביוני 1923, לחגיגות יום הולדתו של המלך של שנה זו,

27 שם, החלק העברי עמ' 8. דרשה זו של הרב נדפסה במאמרי הראיה, ב', עמ' 302-305, בשינויים ובשיבושים שונים. על דרשה זו ראה עוד אהרן ארנד, פרקי מחקר ליום העצמאות, רמת-גן תשנ"ח, עמ' 179-180, ולהלן, הטקסט ליד הערות 86-88, 94.

28 בראש נוסח זה נזכר "ירושלם תרפ"ג". נוסח מקוצר זה משתרע על פני שני עמודים. מספרו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים L.1658/25. צילום הנוסח הקצר מופיע בספרו של שמחה רו, מלאכים כבני אדם, עמ' 145.

29 "חג הולדת המלך בארמון הממשלה בירושלים", הארץ, יום ראשון, כ"ח באייר תרפ"א, 5 ביוני 1921, עמ' 4; "טקס החגיגה לכבוד יום-המלך בבית-הממשלה", דאר-היום, יום ראשון, כ"ח באייר תרפ"א, 5 ביוני 1921, עמ' 3.

30 "ליום המלך!", דאר-היום, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 1. החגיגות של שנת תרפ"ב נחגגו בגן העיר (גן דניאל), ולא בבית הממשלה, שהיה ב"אוגוסטה ויקטוריה" בהר הצופים. על האירועים לכבוד היום והשתתפות הרבנים בהם ראה "בירושלים, לכבוד יום הולדת המלך ג'ורג' החמשי", הארץ, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 4; "ירושלם יום-יום, לכבוד יום המלך", דאר-היום, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 3; "ירושלם יום-יום, חגיגת יום המלך", דאר-היום, יום רביעי, י"א בסיון תרפ"ב, 7 ביוני 1922, עמ' 3. ראה עוד דב גנחובסקי, סיפורים ירושלמיים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 209-213.

בהארץ ובדאר-היום מיום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, הופיעו ידיעות, דומות בלשוניתיהן, שלפיהן הרבנות הראשית הודתה לממשלה על שדחתה את חגיגות יום הולדתו של המלך מיום השבת ליום שני, כדי שהציבור היהודי יוכל להשתתף בהן בהמוניו ("בירושלים, לכבוד יום הולדת המלך ג'ורג' החמשי", הארץ, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 4; "ירושלם יום-יום, לכבוד יום המלך", דאר-היום, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 3).

יום קודם המועד האמתי, ולא התרצתה לדחות את מועד קיום החגיגות,³¹ ומפאת קדושת השבת קיימו טקסי תפילה מיוחדים בבתי הכנסת לכבוד המלך ומשפחתו במקום השתתפות באירועים הרשמיים.³²

וכך תואר סדר התפילה בדאר-היום:

בבית הכנסת הגדול בית יעקב בחורבת ר' יהודה החסיד נערכה תפלת הבקר בנוכחות קהל רב, רבנים, נכבדים ואורחים מחו"ל. לפני תפלת מוסף נערכו התפלות המיוחדות שחברו לכבוד היום ע"י ראש הרבנים הרב קוק. התפלות האלו נאמרו ע"י החזן והקהל חזר עליהם פסוק בפסוק. בשעת תפלת "הנותן תשועה" נפתח ארון הקדש ע"י הרב הישיש רבי מ. ש. גלזר מקלויזנבורג. אח"כ נשא הרב הראשי את מנאמו על ערך היום כנהוג.³³

לבד מסדר התפילה שחיבר הראי"ה, אף הרב יעקב מאיר, הרב הראשי הספרדי, חיבר תפילה לכבוד מאורע זה. הרב מאיר השתתף בטקס בבית הכנסת שבבית חינוך היתומים הספרדי במעמד פומבי של חכמים, רבנים ונכבדי העדה הספרדית.³⁴ כמו כן, תפילתו נאמרה אף בבית הכנסת רבן יוחנן בן זכאי.³⁵ בעיתון הארץ מיום ראשון שלאחר קיום הטקס דווח כי "יום הולדת המלך עבר בתפילות ובנאומים בבתי הכנסת שלנו ושלחם".³⁶ ברם, מדיווח האירועים של עיתון זה בתל-אביב עולה כי בטקס חגיגת יום ההולדת שנעשה בבית השלטון השתתפו יהודים אחדים ונזכר כי בכל בתי הכנסת התפללו "בשבת זו את תפלת הנותן

31 "לחגיגת יום-המלך", דאר-היום, יום שישי, י' בסיון תרפ"ג, 25 במאי 1923, עמ' 2; "חג יום הולדת המלך ג'ורג' V בירושלם", דאר-היום, יום ראשון, י"ט בסיון תרפ"ג, 3 ביוני 1923, עמ' 4. טקס יום שבת הנשק של שנת תרפ"ג (1922) חל אף הוא בשבת, והרב זוננפלד פרסם כרוז שאין להשתתף בחגיגה המיוחדת לזיכרון החללים שעורכת הממשלה, אלא ייערכו בכל בתי הכנסת תפילות אחרי קריאת התורה למנוחת חללי המלחמה. צילום הכרוז ודברים על אודותיו ראה דב גנחובסקי, עוד סיפורים ירושלמיים, ירושלים 1995, עמ' 42-43. על תפילה ארעית של הרב קוק ליום שבת הנשק תרפ"ח ראה בהמשך הדברים.

32 "בירושלים, לחגיגת יום הולדת המלך", הארץ, יום חמישי, ט"ז בסיון תרפ"ג, 31 במאי 1923, עמ' 3; "חג יום הולדת המלך ג'ורג' V בירושלם", דאר-היום, יום ראשון, י"ט בסיון תרפ"ג, 3 ביוני 1923, עמ' 4. ראה אף מאמרי הראיה, ב', עמ' 554. על הוויכוח שנסב סביב ציון יום הולדתו של המלך בשבת ראה "לחגיגת יום-המלך", דאר-היום, יום שישי, י' בסיון תרפ"ג, 25 במאי 1923, עמ' 2; "שני 'ענינים', חגיגת המלך ג'ורג'", דאר-היום, יום חמישי, ט"ז בסיון תרפ"ג, 31 במאי 1923, עמ' 2, ובנסמן שם. בכותרת סדר התפילה בעברית נזכר כי זה סדר תפלה והודאה... לפני יום הולדתו. בנוסח הכותרת באנגלית נזכר "on the day preceding his birthday".

33 "חג יום הולדת המלך ג'ורג' V בירושלם", דאר-היום, שם. הקולונל קיש, חבר ההנהלה הציונית ומנהל המחלקה המדינית שלה בארץ ישראל בין השנים 1923-1931, הזכיר ביומנו קצרות את סדר התפילה בבית הכנסת החורבה, בציינו כי "היתה תפילה מיוחדת למלך ודרשה על ידי הרב הראשי". ראה: F.H. Kisch, Palestine Diary, London 1938, p. 61 (להלן: קיש).

34 "חג יום הולדת המלך ג'ורג' V בירושלם", דאר-היום, שם.

35 "ירושלים- יום יום, בבית הכנסת של ריב"ד", דאר-היום, יום שני, כ' בסיון תרפ"ג, 4 ביוני 1923, עמ' 3.

36 "בירושלים, יום הולדת המלך", הארץ, יום ראשון, י"ט בסיון תרפ"ג, 3 ביוני 1923, עמ' 3.

תשועה' לכבוד ה. מ. מלך אנגליה".³⁷

בין איגרות הראי"ה מצויה איגרת מיום כ' בסיון לנציב סמואל שבה נכתב כי הוא מתכבד להגיש לו את סדר התפילה שערך.

אתכבד נא אדונינו להגיש לפני הדרת כבודו הנעלה את סדר התפלה אשר הכינותי לכבוד יום הנועד לשמחת הולדת הוד מלכותו מלך בריטניא ירום הודו, אשר ברגשי קדש ובכונה חודרת התפללנו והודינו לד' הטוב בעד שלום ה' מ' המלך וממלכתו הנשאה ובעד שלום ה' מ' אדוני ואשרו.

יקבל נא בזה אדוני הוד מעלתו את רגשי הכנעתי ואמונת רוחי ורוח כל היהדות הארצי-ישראלית להוד מלכותו אדונינו המלך ירום הודו ומסירתנו הנאמנה להצלחת הממלכה הגדולה ממלכת בריטניא האדירה שאנחנו מקוים שהיא נועדה מאת ההשגחה העליונה למלא את התפקיד של צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, כדבר ד' ביד עבדיו הנביאים למען תהיה מציון ישועה לכל אפסי ארץ כעתירתנו הנאמנה וכשאיפת הוד מעלתו האידיאלית.³⁸

הרב מסר בדבריו בפרפרזה את תמצות תוכן התפילה "התפללנו והודינו לד' הטוב בעד שלום ה' מ' המלך וממלכתו הנשא ובעד שלום ה' מ' אדוני ואשרו". מוטיב האושר מוזכר מפורשות בתפילה. "...תברך באושר רב סלה". אין כל ספק שהנוסח שהוגש לנציב היה סדר התפילה הארוך שהיה רשום בשערו: "הוד מעלתו / הנציב-העליון לארץ ישראל / מר 'אליעזר בן מנחם' / 'סיר הרברט סמואל' / סדר תפלה והודאה / יר"ה". נוסח זה חולק, כפי הנראה, במועד קיום הטקס לנכבדים, וייתכן שהנוסח הקצר היה מיועד לציבור המתפללים.

עוד בשנת תר"פ התקיים סדר תפילה בבית הכנסת החורבה לכבוד יום הולדתו של המלך ג'ורג' מטעם ועד העיר. וכך נזכר בהארץ:

בשעה התשיעית בבוקר נתאסף קהל רב בבית הכנסת שעל שם ר' יהודה החסיד עפ"י הזמנות ועד העיר, לתפלה לשלום המלך. היו כל רבני האשכנזים והספרדים והרב קוק בראשם... החזן מר ברדקי שר את הפרק "ה' בעוז ישמח מלך". אחריו נאם הרב קוק לכבוד המלך והעם האנגלי. בנאומו הבלויט את רגש הכרת התודה אשר בלב ישראל למיטיביו. נביאי ישראל נתנו תואר "משיח" לכורש מלך פרס אשר השלים חפץ ה' ואת גלותו שלח. פעולתה של אנגליה בזמננו עולה עוד על פעולתו של כורש. מעלתה גבוהה יותר, כי כורש עשה את מעשהו בתור מלך שליט. כי רצון העם לא הוא מובע עוד בימים ההם. ואולם הכרזת שיבת ציון שבזמננו היא לא רק הכרזת מלכות אלא גם הכרזת העם האנגלי המוקיר את ספר ה' ואת עם ה' על ארץ

³⁷ "ביפו ובתל-אביב, יום הולדת המלך", הארץ, שם, עמ' 3.

³⁸ הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, אגרות הראיה, כרך רביעי, ירושלים ה'תשד"מ, עמ' קס"ג-קס"ד. ראה עוד נריה גוטל, מכתבי ראייה: חוגי מכתביו של הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, ירושלים תש"ס, עמ' צ"ב, 151.

ה'. נאומו נלוה במח"כ ארוכות...³⁹

לאירוע זה לא נתחברה כל תפילה מיוחדת. עם תום הטקס, שיגר הרב מכתב למלך בריטניה ובו תיאר.

בשובי כעת מבית הכנסת הגדולה אשר בעיר הקודש אשר במקלות עם, ברוח של חדות קודש, התפללנו לשלוי' הוד מלכותו, ולאריכות ימיו ורוממות ממלכתו הנשאה ולשלוי' משפחתו הרוממה. ביום השמחות של הולדתו הנכבדה, הנני מוסר להוד מלכותו את רשמי רוממות הקודש של כל עדותינו, אשר מלאו את לבבינו בעת התפילה הרוממה. והננו מלאים בטחון שהברכה היוצאת מציון מעם ד' יושב ציון תחול במלואה על הוד מלכותו ומשפחתו וממלכתו הגדולה, ולנצח יברכהו עם ישראל על אדמת קדשו השבה להיות ביתו הלאומי תחת דגל הוד מלכותו.⁴⁰

המוטיבים של תפילה לאריכות ימי המלך, לרוממות ממלכתו ולשלום משפחתו אכן מצויים לקראת חתימת התפילה ליום הולדתו של המלך של שנת תרפ"ג. "ימים על ימי מלך תוסף, ואותו ואת משפחתו הרוממה ואת צירו הנאמן... תברך באושר רב סלה. חסד ואמת יצרו מלך, וכסאו יכון כימי שמים". אף בדרשת הרב בחגיגות יום הולדתו של המלך בשנת תרפ"ג מופיע המוטיב של ברכה למלך ולממלכת בריטניה לאורך ימים. נראה לומר כי אחדים מהיסודות המוזכרים בתפילת הרב קודמים למועד העלאתם הרשמי על הכתב, ושורשם בסדר התפילה של שנת תר"פ.⁴¹

כפי שציינו, בשנת תרפ"ב חל יום הולדתו של המלך בשבת, אך הממשלה הסכימה לדחות את החגיגות עד ליום שני, 5 בחודש, כדי לאפשר לציבור היהודי להשתתף בהן, והרבנות הראשית הודתה לממשלה על כך.⁴² הרבנים הראשיים, הרב קוק והרב יעקב מאיר, אף שלחו בשנה זו מברק למלך לכבוד יום הולדתו ובו נכתב: "לכבוד הוד מלכותו המלך ג'ורג' החמשי. ליום הולדת הוד מלכותו הננו מתכבדים להגיש לו את ברכותינו הנלבבות, ממרום הר ציון לאורך ימים ושנות חיים ולהצלחת הממלכה הבריטית הגדולה בשמנו ובשם כל

39 (אין כותרת למאמר), הארץ, יום חמישי, י"ז בסיון תר"פ, 3 ביוני 1920, עמ' 4. השווה עוד הידיעה בדאר-היום, שזכר בה לגבי הרב קוק, "החזן יאמר את מזמורי התהלים 'ה' בעזרן ישמח מלך' ושיר המעלות שוב ה' את שיבת ציון וכל העם אחריו פסוק בפסוק, אח"כ ידרוש הרב הראשי רא"י הכהן קוק מעניניו (!) דיומא" ("ירושלם יום-יום, לחגיגת יום הולדת המלך", דאר-היום, יום חמישי, י"ח בסיון תר"פ, 3 ביוני 1920, עמ' 3). אמירת "שיר המעלות" לא נזכרה בהארץ.

40 אגרות הראיה, כרך רביעי, עמ' נ"ז-נ"ח. ראה האיגרת הבאה אחריה, למלך בריטניה אף היא, שבה הביע את תודתו על התגשמות ההכרזה לכונן בית לאומי לישראל בארץ, ובה ציין: "אנחנו מתפללים בציון עה"ק מבורכת אלהים, לשלום הממלכה ולשלום מלכינו הו"מ וכל ביתו. אלהים השוכן בציון, יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים..." (אגרות הראיה, שם, עמ' נ"ח). ראה עוד נריה גוטל, (לעיל, הערה 38), עמ' צ"ב, 67.

41 ראה עוד יוסף אבנרי, (לעיל, הערה 2), עמ' 196, 199.

42 ראה לעיל, הערה 30.

היהדות הא"י"⁴³. גם כאן, בדומה לסדר התפילה משנת תר"פ ולתפילת הרב משנת תרפ"ג, מופיעות ברכות לאריכות ימי המלך ולהצלחת הממלכה הבריטית.

"תפלת ראש הרבנים הרב קוק בפתיחת האוניברסיטה"

בירור הנוסח הנכון

תפילה ארעית אחרת פרי עטו של הראי"ה היא התפילה שחיבר לרגל פתיחת האוניברסיטה העברית, שהיתה ביום רביעי, ז' בניסן תרפ"ה, 1 באפריל 1925. הרב הוזמן מתוקף היותו רבה הראשי של ארץ ישראל לשאת תפילת ברכה בפתיחת האוניברסיטה. הוא עמד על כך שיורשה לו להקדים לתפילתו נאום, ובו ביטא את השקפת עולמו בדבר אופיו ומהותו של החינוך היהודי הגבוה הראוי.⁴⁴

יש להידרש תחילה לנוסחיה השונים של התפילה. עיתון **הארץ** פרסם עוד באותו ערב הוספה מיוחדת לרגל אירועי פתיחת האוניברסיטה ובה נדפס קטע אחד מנאומו של הראי"ה וכן נוסח התפילה בשלמותו.⁴⁵ הכותרת המקדימה את התפילה היא "תפלת ראש הרבנים הרב קוק בפתיחת האוניברסיטה". וזו לשונה:

רבון כל העולמים אשר עמך מקור חיים ובאור חכמה ודעת כוננת תבל ומלואה ואת האדם יציר כפך בראת בהוד צלמך ותעטרהו בחן ושכל טוב להשכיל ולהיטיב, ומזוהר קדשך האצלת עליו נשמת זוהר מזבולך. ובעמך ישראל בחרת להיות לפניך גוי קדוש לעולמים. ותתן לו תורת אמת מלאה חכמה צדק ומישרים, ותציגהו להיות לעם סגולה לאור גויים, ותטעהו בקרן בן שמן בארץ חמדה ואדמת הקודש ותכתירהו בתפארת ממלכה ובהדרת קודש קדשים, ותצוהו לשמור חוקיך ומשפטיך אשר הורית לנו למען יעמוד עדי עד על חבל נחלתו המבורכה סלה.

וכאשר ייסר איש את בנו יסרתו כאשר סר מני הדרך ועריצי גויים שחתו נחלתו ולכל רוח פזרוהו. אבל ברית עולם כרת לו, להושיבהו לארץ ירושתו, גם אם ימי נדודו ארכו מאד מאד ומקצה השמים נפוצו נדחיו. ועתה באחרית הימים עינינו רואות צדקך אחרי השכת הקרבות מאפסי תבל אשר גוי גוי כותתו בהן למשחית. ומתוך מעוף צרה וצוקה האירות לעמך באור ישע, וגבורה אזרת את הגוי הגדול לממלכת בריטניה, ארץ ממשלת הוד מלכותו, ג'ורג' החמשי ירום הודו, ורוח נדיבה ואור צדק העירות בלב אדיר עמים זה וכיד שר גדול ואציל רוח לורד בלפור אשר כבודו מופיע כעת בתוכנו דבר שלחת ביעקב ובעמים רבים להשיב לעמך אשר

43 "טלגרמה למלך ג'ורג' החמשי", **הארץ**, יום שלישי, י' בסיון תרפ"ב, 6 ביוני 1922, עמ' 3.

44 ראה קימי קפלן, "חמש תגובות של רבנים אורתודוקסים לייסוד האוניברסיטה העברית בירושלים ולפתיחתה", **יהדות זמננו**, 10, תשנ"ו, עמ' 154-155, 157.

45 "פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", הוספה ל**הארץ**, גיליון 1711, יום רביעי, ז' בניסן תרפ"ה, 1 באפריל 1925, עמ' 1. התפילה הועתקה מתוך הוספה זו ביומון **היום** ("תפלת ראש הרבנים הרב קוק בפתיחת האוניברסיטה", **היום**, יום ראשון, י"ח בניסן תרפ"ה, 12 באפריל 1925, עמ' 2). אחרי התפילה נאמרה ברכת "הנותן תשועה" למלך בריטניה ו"מי שבירך" לכבוד בלפור ולכבוד הנציב העליון (**היום**, שם).

קניית את ארץ חמדתו ולהושיב בה על כסא הממשלה הגבוהה את הוד מעלתו אחינו השר סיר הרברט סמואל, הנציב העליון לארץ ישראל ירום הודו. ורוח טהור עוררת בלב בניך אשר נפזרו לשוב לארץ ירושתם ולחדש בה כנשר נעוריהם, להביא ברכת עולמים לכל יושבי ארץ הקודש ולכל עמי הארץ וגם בנים רבים אשר שכחו מקור מחצבתם הנה הולכים ושיבים בלהבות קודש לבנות הנשמות ולכונן חיי עם בארץ חיים.

ואהבת הדעת, אשר מאז היא מקננת בעם זו קניית. היא סמכתם לבנות היכל לחכמה ותושיה. והיום הזה אלפים ורבות נאספו יחד לפתוח בחדות לב לרוחה את שערי הדעת הננו מפילים לפניך החנון צור ישראל וגואלו, חזק נא ואמץ את לבב עמך אשר בחרת, לאהבה את שם קדשך ולשמור בכל לב את כל חוקיך, לרומם את קרן תורתך הקדושה, מקור חייהם לנצח, להגדיל תורה ולהאדירה ככתוב: ד' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר, למען יפרחו כגפן ברוב הוד ותפארת על אדמת קדשך אשר נתת להם לנחלה ולמען יאמן דברך אשר אמרת על יד נביאך; כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים, אמן סלה.

התפילה פורסמה אף למחרת, ביום ח' בניסן, בעמוד הראשי של **דאר-היום** בכותרת "תפלת הרה"ג קוק". בפתיחת הדברים נזכר כי "ראש רבני ארץ-ישראל הרה"ג נשא מנאם ארוך שאין ביכלתנו לתתו כאן וסיים בתפלה היפה הבאה".⁴⁶ גרסאות התפילה, כפי שמובאות **בהארץ ובדאר-היום**, קרובות זו לזו, אך, מכל מקום, מצויים שינויים אחדים ביניהן בנוסח, בכתיב ובפיסוק, כפי שנציין ביתר הרחבה בהמשך.

זמן מה אחר הטקס פורסמה **חגיגת הפתיחה / ז' ניסן תרפ"ה**, המכילה עיקרה את תוכן הנאומים שנישאו בטקס הפתיחה. הספר הוא דו-לשוני, עברי-אנגלי.⁴⁷ אף כאן, התפילה שפורסמה **בחגיגת הפתיחה** קרובה ברובה לגרסאות שהתפרסמו **בהארץ ובדאר-היום**, אך מצויים בה כמה שינויים בנוסח, בכתיב ובפיסוק. כמו כן, קיים שינוי משמעותי אחד, והוא הימצאות קטע מסיים אחר, כפי שנעמוד על כך בהמשך.

בהארץ ובדאר-היום התפילה מופיעה כיחידה עצמאית, ואילו **בחגיגת הפתיחה** היא מופיעה כהמשך ישיר לנאומו של הרב, ואין קודמת לה כל כותרת. קודם לנאום נזכר "נאום הרב א.י. הכהן קוק / ראש הרבנים לא"י". בתרגום האנגלי שב**חגיגת הפתיחה** מצויה

46 ראה יוסף ולק, "נאום 'שלא בעתו' או נאום 'בטרם עת'?", **האוניברסיטה**, 17, ב', תשל"ב, עמ' 48-52.
47 סימנו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים 2⁰34V2944. הנוסח העברי של הנאום מופיע שם, עמ' ט"ו-י"ז, והנוסח האנגלי – בחלק האנגלי עמ' 17-20. הנוסח העברי של התפילה מופיע בחלק העברי עמ' י"ז-י"ח, והנוסח האנגלי – בחלק האנגלי עמ' 21-22. על פי כרטסת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי הספר נדפס בתרפ"ו. יש לציין עוד כי לקראת הטקס עצמו הופיע הפרסום **חגיגת הפתיחה ז' ניסן תרפ"ה**, שנדפס בדפוס המדפיס. הוא כולל חומר על תולדות האוניברסיטה ועל מוסדות האוניברסיטה. הוא תלת-לשוני, עברית, ערבית ואנגלית. סימנו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים 34V2935.

הנאום הועתק מתוך **חגיגת הפתיחה בקובץ לכבודה של תורה**, עורך משה מימון אחרון, ירושלים תשמ"ח, עמ' 90-95, בשינויים שונים. תרגום אנגלי חדש של נוסח הנאום **בחגיגת הפתיחה** מהעברית ראה: Shnayer Z. Leiman, "Rabbi Abraham Isaac Ha-Kohen Kook: Invocation at the Inauguration of the Hebrew University", *Tradition*, 29, 1, 1994, pp. 87-92.

הפרדה בין הנאום לבין התפילה, והיא נושאת את הכותרת "Prayer". **בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה** מופיעה התפילה בשורות פרוזה, והחלוקה לפסקאות זהה בהם.

גרסה אחרת של נאומו של הרב קוק בטקס ושל תפילתו ראתה אור בפרסום מיוחד הנושא את הכותרת **דברי הרב / רבנו / אברהם יצחק הכהן קוק / שליט"א / אשר דבר ואשר התפלל / בפתיחת המכללה העברית בירושלים / ניסן, תרפ"ה**. בראש החוברת נזכר בשמו של הרב צבי יהודה כי הוציא את הדברים לאור לרגל דרישת הרבים אשר ביקשו לדעת את דבריו "בצורתם האמתית... כפי שנתפרסמו כבר בעתונות כאן, – בהוצאה מיוחדת".⁴⁸ בנוסח **דברי הרב**, בדומה לנוסח האנגלי של **חגיגת הפתיחה**, מצויה הפרדה בין הנאום לבין התפילה. בראש התפילה מופיעה הכותרת "תפלה", אף זאת בדומה לנוסח האנגלי של **חגיגת הפתיחה** שבו מופיעה הכותרת "Prayer".

בהארץ, בדאר-היום וכן **בחגיגת הפתיחה** התפילה רשומה כפרוזה. **בדברי הרב** היא רשומה כשורות שירה, חמישים וחמש במספר, וזאת בדומה ליתר התפילות הארעיות שחיבר הראי"ה. התפילה **בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה** מחולקת לפסקאות. **בדברי הרב** אין כל חלוקה כיוצא בזה. בכל המקורות אין התפילות מנוקדות, והפיסוק בהן אינו זהה.

קיימים שני נוסחי סיום לתפילה. **בהארץ, בדאר-היום ובדברי הרב** מופיעה באופן דומה הסיימת הזו: "...ולמען יאמן דברך אשר אמרת על ידי נביאך: כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים, אמן סלה" (**הארץ**). לעומת זאת, **בחגיגת הפתיחה** מופיע הקטע הזה: "...ולמען יאמן דברך אשר אמרת על יד נביאך; וישב עמי בנוה שלום ובמנוחות שאננות ובמשכנות מבטחים, ונזכה לראות בשמחת גויינו, ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו, אשר אליו ינהרו כל הגויים לקחת תורה מציון ודבר ה' מירושלם, אמן". קטע זה מופיע הן **בדברי הרב** והן בנוסח האנגלי של **חגיגת הפתיחה** כקטע החותם את הנאום. אפשר לשער

48 סימנה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים S 0 34V2952. הפרסום הוא בן י"א עמודים. הנאום מופיע שם בעמודים א'–ד' והתפילה בעמודים ח'–י"א. הוא הועתק כולו **בחזון הגאולה: ילקוט דברים של רבנו אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל על תחית עם ישראל ובנין הארץ**, ירושלים תש"א, עמ' רס"ה–רע"א. הנאום מופיע שם בעמודים רס"ה–רס"ט והתפילה בעמודים ר"ע–רע"א. הנאום נדפס מתוך **דברי הרב במאמרי הראיה**, ירושלים תשמ"ח², ב', עמ' 306–308. אין כל הכרח לקבל את דברי אלפרט לפיהם החוברת נדפסה בחודש ניסן, שהרי יש לשער כי מועד זה מתייחס לקיום הטקס, ולא להופעת החוברת (פנחס אלפרט, "נאומו של הראי"ה קוק בפתיחת האוניברסיטה העברית תרפ"ה – מסכת של צנזורה מתמשכת", **גיליון, ניסן תשנ"ה**, עמ' 17). ברשימת המקורות והציונים שהובאו בסוף ספר **חזון הגאולה**, ירושלים תש"א, עמ' שמ"ג, התאריך הנזכר הוא "א' אדר תרפ"ז, ירושלים". שנת תרפ"ה מופיעה אף בכרטיסת בית הספרים. על פי סימן הספר הוא הגיע לספריה בשנת 1934, דהיינו שנים לא מעטות אחר הופעתו. נוסח התפילה **בדברי הרב** הועתק בשלמותו במקומות אחדים: אפרים צורף, **חיי הרב קוק**, ירושלים תשכ"א³, עמ' 158–160, בשינויים לעומת המקור; **אוצרות הראי"ה**, חלק ב', עמ' 1116–1117, בשינויים אחדים.

שהתפילה שבחגיגת הפתיחה שולבה בתוך הנאום, קודם הקטע המסיים, ופסוק הסיום המקורי נשמט, אולי משום שהמוטיב עצמו מצוי בקטע הסיום של הנאום, לכל הפחות בפרפרזה.⁴⁹

הקטע המסיים בנוסח האנגלי של חגיגת הפתיחה אינו זהה אפוא לקטע המסיים של הנוסח העברי בפרסום זה, אלא זהה לגרסה המופיעה בהארץ, בדאר-היום ובדברי הרב. נוסח הסיום הקצר הוא זה שפורסם בהארץ שעות אחדות אחר הטקס, וכן בדאר-היום למחרת, והוא שנשתמר בתרגום האנגלי של חגיגת הפתיחה ובדברי הרב. הנוסח הארוך מופיע בסיום התפילה בחגיגת הפתיחה בלבד. בנוסח האנגלי של חגיגת הפתיחה וכן בדברי הרב קטע זה חותם את הנאום, ונראה שהתפילה שולבה בתוך הנאום, קודם לקטע המסיים. נראה אפוא לומר שהסיומת הקצרה היא המקורית.⁵⁰

הפרסום בהארץ, שכלל אף מהנאומים שנישאו, עוד באותו ערב עורר חשד אצל עורכו של דאר-היום המתחרה שמא היתה כאן הדלפה מוקדמת.⁵¹ השוואת נוסחי תפילת הראי"ה בהארץ ובדאר-היום אכן מעלה ששניהם שאבו, ככל הנראה, ממקורות שונים. בהארץ נזכר "ועתה באחרית הימים עינינו רואות צדקך", ובדאר-היום "עינינו רואות צדקך".

49 ראה אלפרט, שם, עמ' 17-18.
50 אלפרט שיער שהנוסח האנגלי בחגיגת הפתיחה הוא הקרוב ביותר לנוסח המקורי (עמ' 17). הערתו כי דאר-היום הביא את התפילה "כמעט במלואה" (עמ' 18) אינה ברורה.

בספרו של צבי ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 215-216, מובאות שורות נבחרות מתוך הקטע האחרון של התפילה. בהערה ציון (עמ' 213, הערה 43) כי האוניברסיטה הוציאה לאור את ההרצאה בספר חגיגת הפתיחה, והיא התפרסמה שוב בילקוט חזון הגאולה (ירושלים תש"א, עמ' ר"ע-רע"א), וממנו ציטט. ואולם, מקור שאיבת חזון הגאולה הוא דברי הרב, ולא חגיגת הפתיחה. אלפרט ציטט את קטעי התפילה מתוך ספרו של ירון. ירון הביא את הקטע "ואהבת הדעת...להגדיל תורה להאדירה" (בניקוד) (עמ' 215). לאחר מכן ציין כי התפילה "ננעלת בפסוק שהרב אינו מכוון אותו לשם תיאור המציאות הקיימת אלא לבקשה לעתיד: ולמען יאמן...מירושלים" (עמ' 215-216). אלפרט הביא בדבריו שני קטעים אלו ברצף אחד בלא דברי הקישור, והסתמך על נוסח זה כאילו הוא דברי הסיום, אולם, למעשה, מצויות, על פי דברי הרב שממנו שאב ירון, שלוש שורות נוספות ביניהם. התייחסותו של אלפרט ל"סיומת ירון" שגויה אפוא מעיקרה. הסתמכותו על נוסח זה הביאה אותו למסקנה, שאין לה כל אחיזה, בדבר תיקון שלישי שהוכנס, כביכול, "והוא שילובו של פסוק נוסף לאחר המילים 'להגדיל תורה ולהאדירה', והפסוק הוא: 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר למען יפרחו כגפן ברוב הוד ותפארת על אדמת קדשך אשר נתת להם לנחלה.'" (שם, עמ' 18), שהרי נוסח זה הוא הוא אותן שלוש שורות בחלק המסיים של התפילה בדברי הרב אשר ירון לא הביא.

בקשר לשימוש הרב בפסוק "כי מציון תצא תורה" יש לומר כי פסוק זה שימש אף כשיר הפתיחה של התכנית והושר על ידי מקהלה (ראה "טקס החגיגה בהר הצופים", דאר-היום, יום חמישי, ח' בניסן תרפ"ה, 2 באפריל 1925, עמ' 1; א"ל יעקובוביץ, "חגיגת פתיחת האוניברסיטה בירושלים", היום, שני, י"ט בניסן תרפ"ה, 13 באפריל 1925, עמ' 2; "פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", יום רביעי, ז' בניסן תרפ"ה, 1 באפריל 1925, הוספה להארץ, גיליון 1711, עמ' 1; חגיגת הפתיחה ז' ניסן תרפ"ה, ירושלים תרפ"ו, החלק העברי, עמ' ט'; קימי קפלן, [לעיל, הערה 44], עמ' 154).

51 ראה יוסף ולק, [לעיל, הערה 46], עמ' 49, ובנסמן שם.

בהארץ נזכר "ומתוך מעוף צרה וצוקה האירות לעמך באור ישע", ולעומת זאת בדאר-היום "ומתוך צרה וצוקה האירות לעמך ישראל". והנה, הנוסחים האלה שבהארץ מצויים בדברי הרב, ואילו הנוסחים שבדאר-היום מצויים בחגיגת הפתיחה. הנוסח "מעוף צרה וצוקה" נמצא אף בתרגום האנגלי של חגיגת הפתיחה. בהארץ, בדומה לחגיגת הפתיחה, מובא בסיום הקטע שלפני האחרון הסימן "--", מה שעשוי להעיד על זיקה מסוימת בין הנוסחים. בדאר-היום נזכר "למען יאמן דבריך" בניגוד לנוסח "ולמען יאמן דברך" בהארץ, בחגיגת הפתיחה ובדברי הרב. רק בדאר-היום נזכר לקראת ראשית הדברים "תבל ומלואו", ורק בהארץ מובא "ודבר ד' מירושלים", בניגוד ליתר הנוסחים שבהם נזכר "מירושלם", כלשון הפסוק.

ברם, אפשר לומר כי מצויים עוד שינויים בין לשון התפילה בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מחד גיסא לבין דברי הרב מאידך גיסא. מקצתם נובעים, כפי הנראה, מצנזורה של דברי הרב, ואפשר להזכיר כדוגמה בולטת כי בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מצוינו "וגם בנים רבים אשר שכחו מקור מחצבתם" וכנגדו בדברי הרב "וגם בנים רבים אשר כמעט שכחו מקור מחצבתם".

נציין כאן את עיקרי ההבדלים בין הנוסחים השונים. בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה נזכר "נשמת זוהר" ובדברי הרב "נשמת טוהר". בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה נזכר "ומקצה השמים נפוצו נדחיו" ובדברי הרב "ומקצה השמים עד קצה השמים נפוצו נדחיו". בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מצוינו "אשר גוי גוי כותתו בהן למשחית" ובדברי הרב "שגוי בגוי כותתו בהן למשחית". בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מוזכר "ארץ ממשלת הוד מלכותו, ג'ורג' החמישי ירום הודו" ובדברי הרב "ארץ ממשלת ידו של הוד מלכותו ג'אורג' החמישי יר"ה". בדברי הרב מצויה עתה שורה נוספת שאינה בהארץ, בדאר-היום או בחגיגת הפתיחה "וארץ הצבי נתת תחת חסות ממשלתו האדירה". בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מצוינו "וביד שר גדול ואציל רוח לורד בלפור אשר כבודו מופיע כעת בתוכנו דבר שלחת ביעקב ובעמים רבים" (הארץ). לעומת זאת, בדברי הרב נזכר "וביד שר גדול ואציל רוח שכבודו מופיע כעת בתוכנו. / לורד ארטפור דזיימס בלפור לעד יבורך שמו. / דבר שלחת ביעקב, ובעמים רבים". בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה נזכר "סיר הרברט סמואל" ובדברי הרב "אליעזר בן מנחם סיר הרברט סמואל". כפי שכבר צויין, בהארץ, בדאר-היום ובחגיגת הפתיחה מצויה התייחסות לבנים רבים אשר שכחו מקור מחצבתם ואילו בדברי הרב הנוסח הוא "וגם בנים רבים אשר כמעט שכחו מקור מחצבתם".

הזיקות הרב-צדדיות בין הנוסחים השונים אינן מאפשרות לקבוע באורח ודאי את הגרסה הראשונית המדויקת. ייתכן שהגרסה בהארץ או בדאר-היום משקפת נוסח כתוב לעומת נוסח שנאמר בפועל. מכל מקום, נוסח חגיגת הפתיחה איננו המקורי, והוא הדין נוסח

התפילה בדברי הרב, שעבר אף הוא שינויים שונים.

תוכן התפילה

התפילה פותחת בפנייה לקב"ה שכונן תבל ומלואה, יצר את האדם, בחר בעם ישראל כסגולה מכל העמים, נתן לו תורת אמת שעל פיה הוא אמור לשמש אור לגויים, נטע אותו בארץ הקודש וציווה עליו לשמור חוקים ומשפטים. ואולם, באשר חטאו ישראל גלו ונפוצו, אך עתה באחרית הימים הקב"ה האיר שוב את עמו והעיר בממלכת בריטניה רוח נדיבה ואור צדק. הקב"ה עורר בקרב אנשי ממלכת בריטניה את הרצון להשיב את העם לארץ חמדתו וכן העיר בלבבות הבנים את הרצון לשוב לארץ, במטרה להביא ברכת עולמים לכל יושבי הארץ ולכל עמי הארץ. אף מי ששכחו את מקור מחצבתם בונים את הנשמות ומכוננים חיי עם בארץ. מהיותם אוהבי דעת הם בונים היכל לחכמה ודעת, והם התאספו עתה יחדיו כדי לציין את פתיחתו. התפילה מסתיימת בפנייה לצור ישראל וגואלו לחזק את לבב העם לאהבה אותו, לשמור את כל חוקיו, לרומם את קרן התורה, להגדיל תורה ולהאדירה כדי שיפרחו כגפן על אדמת הקודש וכדי שיתאמת הנאמר "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם".

נאומו של הרב עורר תגובות שונות בקרב הציבור, ובהן גם לעג וביקורת, מה שמלמד שהדברים קיבלו פרשנויות שונות.⁵² מחד גיסא אפשר להבין את דבריו כמבטאים אהדה לפתיחת האוניברסיטה, אך מאידך גיסא אפשר לבארם כביקורת על מוסד לימודים שאינו מתעתד להיות מושחת על ערכי היהדות ולהתנהל על פיהם. יש שהציעו כי נאומו נבע מן ההכרח שהרב יישא דברים בטקס, "וכל תוכנו לא בא אלא לבקר, ואולי אף לשלול, בנוסח זהיר להפליא, את קיומו של המוסד הזה".⁵³ בין היתר, הביע בנאום את פחדו מהסכנה הטמונה והחבויה בהקמת מוסד לימודים כזה, מההשפעה המזיקה שעשויה להיות לו על הלומדים בו. בהקשר זה הזכיר את ההתבוללות שהיתה מנת חלקם של רבים מיהודי אירופה שפנו ללימודים גבוהים בחו"ל, שמיעוטם בלבד עלו ארצה. פחד זה אפשר להשקיט באמצעות הידיעה שהשיבות תופסות את המקום הראשי והמרכזי בחיי העם. "ועם זה תהיה המכללה עומדת על גבה כזה שיתקדש שם שמים ושם ישראל וארץ ישראל על ידה, ולא

52 יוסף ולק, שם, עמ' 48-52; ישראל ברטל, "ייהי רצון שלא תארע תקלה על ידי", נאומו של הרב א"ה קוק: דברי פרשנות, ש' כ"ץ ומ' הד (עורכים), **תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים, שורשים והתחלות**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 315-319; קפלן, שם, עמ' 153-155. ראה אף קיש, עמ' 170. ראה עוד **אוצרות הראי"ה**, חלק ב', עמ' 1117-1118.

53 קפלן, שם, עמ' 157. להשערותי, לא מן הנמנע שהרב סבר שאמירת תפילה בלבד עשויה להתפרש כתמיכה באוניברסיטה, ואילו בנאום התאפשר לו להביע את גישתו, ועל כן ביקש לשאת דברים (שם, עמ' 154). קפלן עשה שימוש בנאום כפי שמופיע בספר **מאמרי הראיה**, ב', ירושלים תשמ"ד, עמ' 306-308. נוסח זה כולל את הנאום בלבד, ולא את התפילה, וקפלן אכן לא התייחס בדבריו לתפילה.

יתחלל בשום אופן בגינה, בין מצד המנהלים בין מצד המורים ובין מצד התלמידים".⁵⁴ הרב הדגיש באופן מיוחד את הצורך שהמורים ליהדות, לכל הפחות, יהיו שלומי אמוני ישראל. באופן דומה, התפילה שבה ומבטאת את אותם המוטיבים המצויים בנאום ואפשר לפרשה כראיית פתיחת האוניברסיטה בעין חיובית, או לחלופין בעדשה ביקורתית.⁵⁵ כך, הרב הזכיר את אהבת הדעת המקננת בקרב רבים מבני העם, אך תפילתו היא שה' יחזק את לב העם לשמור את המצוות. "חזק נא ואמץ את לבב עמך אשר בחרת. לאהבה את שם קדשך ולשמור בכל לב את כל חוקיך, לרומם את קרן תורתך הקדושה... ולמען יאמן דברך... כי מציון תצא תורה" (הארץ).

סדר תפילה להבאת דגל גדוד הארבעים לירושלים

עוד תפילה שחיבר הרב קוק כלולה במסגרת **סדר תפלה והודאה / להבאת דגל גדוד הארבעים (ארץ הישראלי) למקלעי המלך / לבית הכנסת הגדול "בית יעקב" / בירושלם, ביום ה', ו' דחנוכה, / א' דר"ח טבת, תרפ"ו (17 בדצמבר 1925).**⁵⁶ הגדוד הנזכר הוקם בשנת 1918 במטרה לסייע לצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה. הוא פורק בשנת 1920. דגל הגדוד הועבר לבית הכנסת בית יעקב, הוא חורבת רבי יהודה החסיד, והופקד שם למשמרת בטקס שנערך שנים אחדות אחר פיזורו, בשנת תרפ"ו.⁵⁷ אחר פירוקו, דגל המלך של הגדוד הופקד באנגליה ובמקומות אחרים על פי סידור שנעשה עם מיניסטרוני המלחמה ובאישור המלך בבתי כנסת שונים ובבניינים קדושים אחרים, לרבות בבית הכנסת הגדול בלונדון. ואולם, הוחלט לבסוף שמכיון שהגדוד היה מורכב ברובו הגדול מיהודים שהתגייסו בארץ ישראל ושרתו בה מן הראוי שדגל המלך האנגלי "שהוא רכושה של הממשלה, יופקד בבית כנסת בירושלים, שאליו יובל הדגל בטכס הרגיל, שנקבע בתקנות הצבאיות של המלך (קינגס רגוליישנס) למאורע מעין זה".⁵⁸ הטקס התקיים

54 חגיגת הפתיחה, עמ' י"ז.

55 ישראל ברטל, (לעיל, הערה 52), עמ' 315-319, ובנסמן שם; קפלן, שם, עמ' 153-158, ובנסמן שם. ברטל עשה שימוש בנוסח הנאום והתפילה שבחגיגת הפתיחה. כפי שהראנו, קטע הסיום בחגיגת הפתיחה אינו מקורי לתפילה, אלא הוא הקטע שחתם את הנאום.

56 עמודי סדר התפילה אינם ממוספרים. לבד מהשער, סדר התפילה עצמו הוא בן שלושה עמודים. תפילת הרב משתרעת על פני הדף השני כולו. היא אינה מנוקדת. מספרו בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים S62A1194. תפילת הרב בתרגום אנגלי מופיעה במסגרת תיאור טקס החגיגה ביומן באנגלית *The Palestine Bulletin* ("Palestine From Day to Day, Jewish Battalions' Regimental Dinner", *The Palestine Bulletin*, Friday, December 18, 1925, p. 3). נוסח התרגום נאמן למקור. שורות אחדות מתוך התפילה פורסמו בספרו של א' ארנד, **פרקי מחקר ליום העצמאות**, עמ' 114, 116.

57 ראה אהרן ארנד, שם.

58 "דגלי הגדודים העבריים", **הארץ**, יום שני, כ"ז בכסלו תרפ"ו, 14 בדצמבר 1925, עמ' 4.

במעמד הנציב העליון, לורד פלומר, הרבנים הראשיים, פקידי ממשלה גבוהים ואורחים נכבדים. הכניסה לאירוע היתה על פי הזמנות בלבד.⁵⁹

בעיתון **דאר-היום** נמסר כי "סדר התפלה וההודאה חולק לכל הנאספים בצורת חוברת מיוחדת ויפה שמשני עבריה היו מצוירים סמל גדוד הארבעים המלכותי וסמל 'מנורה' של הגדוד הראשון ליהודה".⁶⁰ **בהארץ**, לעומת זאת, נזכר כי "נוסח התפלה המיוחדת, שנערכה ע"י הרה"ג א. י. קוק וטקס התפילות" נדפס וחולק בין המוזמנים.⁶¹

הטקס נפתח בשירת "אדון עולם" תחילה על ידי החזן ברדקי ולאחר מכן על ידי הציבור.⁶² הרב הראשי הספרדי, הרב יעקב מאיר, עלה אל ארון הקודש ונשא את הברכה "ברוך הבא בשם ה' ברכנוכם מבית ה'" (תהילים, קי"ח, כ"ו). הקצין שהפקיד את הדגל הצהיר הצהרה, ונאמרו פסוקים שונים. "אחרי זה הושרה ע"י החזן התפלה המיוחדת שחברה ע"י הרב קוק".⁶³ אף **בהארץ**, כפי שנוכחנו, כונתה תפילת הרב "התפלה המיוחדת". אכן, בחוברת היא נקראה בכותרת "תפלה מיוחדת",⁶⁴ ולאחריה נזכר במסוגר "חברה ע"י הרב הג' אברהם יצחק הכהן קוק, ראש רבני ארץ-ישראל". נוסחה הובא כאן במקומו הראוי במסגרת תיאור סדר התפילה וההודאה שב**דאר-היום**.⁶⁵

תפילת הרב פותחת בפניית תודה ל"צור ישראל" על שנכבשה ארץ הקודש בעזרת אנשי הגדוד, שנסתייעו בימינו ובזרועו. זיכרון הדגל קדוש בעיניהם; הוא קשור בנשמות הטהורות שנפלו חללים במלחמה. התפילה מסתיימת בבקשה שישורר שלום בכל ממלכות תבל.

להלן נוסח התפילה, כפי שפורסם בסדר תפלה והודאה:

למצח בנגינות

על דגל הגדוד הארבעים (ארץ ישראל) למקלעי המלך
(ראשון ליהודה) בחובאו לבית-הכנסת הגדול בירושלם,
למשמרת עולם.

צור ישראל, מגן ישענו עדי עד,

- 59 "חגיגת הדגל לקלעי המלך", **הארץ**, יום רביעי, כ"ט בכסלו תרפ"ו, 16 בדצמבר 1925, עמ' 3; "ידיעות ע"י הטלפון, לבוא דגל הגדוד העברי", **הארץ**, יום חמישי, ל' בכסלו תרפ"ו, 17 בדצמבר 1925, עמ' 1; "עוד על יום הדגל בירושלם", **הארץ**, יום שישי, א' בטבת תרפ"ו, 18 בדצמבר 1925, עמ' 1.
- 60 "יום הדגל בירושלם", **דאר-היום**, יום שישי, א' בטבת תרפ"ו, 18 בדצמבר 1925, עמ' 8.
- 61 "חגיגת הדגל לקלעי המלך", **הארץ**, (לעיל, הערה 59) עמ' 3.
- 62 תיאור הטקס דלהלן, הוא על פי **סדר תפלה והודאה** וכן על פי הנזכר ב**דאר-היום**, (לעיל, הערה 60) וב**הארץ** ("ידיעות ע"י הטלפון, לבוא דגל הגדוד העברי", לעיל, הערה 59); "עוד על יום הדגל בירושלם", **הארץ**, שם).
- 63 "יום הדגל בירושלם", **דאר-היום**, (לעיל, הערה 60).
- 64 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 61.
- 65 ואולם, בניגוד לפרסום המקורי, הוא סודר בשורות פרוזה. התפילה מופיעה בשינויים ובמשוגגות אחדים. ראה עוד להלן, הערה 89.

בתודה נקדמה פניך, בנשאנו עמנו
את הדגל הנערץ, זכרון גבורת ישע ימינך,
בהכבש ארץ הקודש לפני הצבא הבריטי,
בחברת גדוד בנינו, אשר רוח גבורה לבשו,
ביום קרב ומלחמה,
וימינך וזרועך סעדה אותם,
לראות בנצחון והוד הגבורה,
ועיניהם צפו למרחוק ליום ישועת עמם
וגאולת ארץ קדשם, נחלת אבותיהם מעולם.
קודש הוא לנו זכרון הדגל הזה,
הקשור עם הגיוני קודש
ושלהבת יה של נשמות זכות וטהורות,
אלה אשר נפלו חללים במלחמת הקודש הזאת,
שחותם דמם יהיה חרות לזכר קדושים נצח;
ונשמתם תהיה צרורה בצרור החיים
את יי צבאות, אדון כל הנשמות.
ואלה החיים עמנו, ימים על ימיהם הוסף,
מלך חפץ בחיים; ויראו יחד כל ישרי לב
את ישועת יי על עמו ונחלתו
ובברכת השלום לכל ממלכות תבל, אמן ואמן.

בהמשך החוברת נזכר כי "אח"כ ידרוש הרב הנכבד דרוש מעניני היום", אך נוסחה אינו מופיע. הדרשה נסבה "על סוד הדגל ועל השלום".⁶⁶

אז עלה הרב הראשי קוק ודרש דרשה קצרה ונלהבת על מהותו של הדגל ועל ערכו לעם, צרף אמרים ומדרשי חז"ל לפסוק "נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא ה' כל משאלותיך". וציין את תשוקתו של העם העברי לדגל מאז ומעולם, כאשר גם מלאכי מרום מסודרים על צבאם ועל דגלם.⁶⁷

אחר דרשת הרב קוק בירך החזן את ברכת "הנותן תשועה" לכבוד מלך בריטניה ואת תפילת "מי שבירך" לנציב העליון, הפלדמרשל לורד פלומר, ולפלדמרשל לורד אלנבי. נוסח תפילת ה"מי שבירך" עצמו אינו מופיע בחוברת, ונראה שהיה הנוסח המקובל.⁶⁸ הטקס הסתיים בשירת ההמנון האנגלי ו"התקווה".

66 "ידיעות ע"י הטלפון, לבוא דגל הגדוד העברי", הארץ, (לעיל, הערה 59).

67 "יום הדגל בירושלים", דאר-היום, (לעיל, הערה 60). תמציתה של הדרשה, לדידו של הכותב, נמסרה אף ביומן האנגלי *The Palestine Bulletin*: "הוא שיבח את הרוח שהביאה הישג זה לארץ ישראל, ודיבר על החובות המשתמעות משמירת הדגל" (*The Colours Deposited*), *The Palestine Bulletin*, (Thursday, December 17, 1925, p. 1). קיש (עמ' 225-226) הזכיר קצרות את הטקס בבית הכנסת החורבה, אך ציין לדרשת הרב בלבד, ולא לתפילתו.

68 ראה להלן, הטקסט ליד הערה 73 ולעיל, הערות 23-24, ובנסמן שם.

“רנה ותפלה ליום שביתת הנשק”

תפילה אחרת שחיבר הראי"ה קוק היא **רנה ותפלה ליום שביתת הנשק / ט"ז מר חשון תרפ"ח, 11 נובמבר, ירושלים / מאת / רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א / הרב הראשי לא"י**.⁶⁹ הבריטים ביקשו להנהיג את יום שביתת הנשק כחג לאומי, והוא נחוג בארץ בשנות העשרים בצורות שונות, עד למאורעות תרפ"ט, כשהובהרה מגמת פניו של הממשל הבריטי.⁷⁰

הלורד פלומר, שכהן כנציב העליון בשנים 1925-1928, פרסם פקודה ובה הוראות בדבר אופן חגיגת יום שביתת הנשק של שנת תרפ"ו ייחגג ברוב פאר. וכך, ליום זה חוברת תפילה מיוחדת מטעם הרבנות הראשית, אשר כפי הנראה נעשה בה שימוש אף בשנת תרפ"ז.⁷¹ לכבוד יום זה בשנת תרפ"ח, שצוין ביום שישי בשבוע, חיבר הראי"ה את **רנה ותפלה ליום שביתת הנשק**. בשנה זו נערכו תפילות רשמיות בבית הכנסת החורבה, בהשתתפות

69 התפילה נדפסה בדפוס סלומון. יש בחוברת ארבעה עמודים, לרבות השער, בלתי ממוספרים, והתפילה משתרעת על פני שלושה עמודים. היא אינה מנוקדת. מספר הפרסום בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים R4⁰23V3399.

70 דב גנחובסקי, **עוד סיפורים ירושלמיים**, ירושלים 1995, עמ' 40-44. גנחובסקי ציין במשווגה את השנה הלוועזית כ-1928, אולם, למעשה, מדובר בטקס של שנת 1927. בהמשך שם (עמ' 42) ציין את הטקס של שנת 1927 בקרב העדה החרדית. מדובר אפוא בחגיגות של אותה השנה. ראה עוד יוסף אבנרי, (לעיל, הערה 2), עמ' 210. צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 313, הערה 53, התייחס לתפילה זו כאילו נאמרה בטקס של שנת תרפ"ה. האות האחרונה של ציון השנה בכותרת אכן דומה לה"א, ומכאן, ככל הנראה, מקור טעותו. ראה עוד מנחם גץ (עורך), **לשעה ולדורות**, קובץ שני, ירושלים תשל"א, עמ' 54, 61. התפילה פורסמה בספר **אוצרות הראי"ה**, חלק ב', עמ' 1115, בשינויים שונים לעומת המקור. מרביתה הופיעה בספרו של גנחובסקי, שם, עמ' 41, אף היא בשיבושים. השורה האחרונה של התפילה הושמטה מסיבה בלתי ברורה בשתי ההעתקות האלה.

71 התפילה הוזכרה ב**הארץ** וב**דאר-היום**, ונוסחה הובא ב**דאר-היום** ("בירושלים, ליום שביתת הנשק", **הארץ**, יום שלישי, כ"ג בחשון תרפ"ו, 10 בנובמבר 1925, עמ' 4; "חג שביתת הנשק", **דאר-היום**, יום חמישי, כ"ה בחשון תרפ"ו, 12 בנובמבר 1925, עמ' 4). לנוסח הפקודה ראה: **היום** ("בארץ-ישראל, פקודת הנציב על דבר חגיגת יום שביתת הנשק", **היום**, יום רביעי, א' בכסלו תרפ"ו, 18 בנובמבר 1925, עמ' 3) תיאורי התפילה בהודעת הרבנות הראשית משנת תרפ"ו והתיאור העיתונאי של שנת תרפ"ז קרובים בלשונם [ותפלה מיוחדת, שנערכה מטעם הרבנים הראשיים על הפסקות שפך הדם היותר איום שהיה בעולם" (**הארץ**, שם); "ותפלה מיוחדת שנתחברה מצד הרבנות הראשית לא"י כהלל לד' על הפסקת שפך הדם הכי איום שהיה בעולם" ("ירושלים יום-יום, ליום שביתת הנשק", **דאר-היום**, יום שני, ב' בכסלו תרפ"ז, 8 בנובמבר 1926, עמ' 4). בעיתון **הארץ** ההתייחסות היא לתפלה "מיוחדת שנתחברה מאת הרבנות הראשית" (בירושלים, ליום שביתת הנשק", **הארץ**, יום שלישי, ג' בכסלו תרפ"ז, 9 בנובמבר 1926, עמ' 3), וקרוב להניח כי המדובר באותה התפילה. [דבר קיום תפילה זו נודע לי בעת ההגהה האחרונה של מאמר זה, ובכוונתי להתייחס אליה ולהדירה במסגרת אחרת, ובין היתר להצביע על לשונות דומות אחדות בינה לבין התפילה של יום שביתת הנשק של שנת תרפ"ח].

הרב קוק ובבית הכנסת רבן יוחנן בן זכאי, בהשתתפות הרב יעקב מאיר.⁷² וכך תואר הטקס בבית הכנסת החורבה **בדאר-היום** :

בבית הכנסת שע"ש ר' יהודה החסיד (ה"חורבה") התאסף קהל רב מבני ירושלים. החזן מר ברדקי שר "הנותן תשועה" לכבוד המלך ג'ורג', ויברך בתפלת "מי שברך" את ה. מ. הנציב העליון לורד פלומר. הרה"ג ר' א. י. הכהן קוק, ראש רבני ארץ-ישראל, נאם מעניני דיומא.⁷³

תפילת הרב קוק לא נזכרה כאן מפורשות. בתפילה זו האריך הרב לתאר את ההרס הרב שזרעה המלחמה, עד אשר הגיעה "בשורת גיל לשביתת הנשק". "בשמחת לב נהודיך מלכנו", על שהאציל רוח שלום על מושלי ארץ. התפילה מוסיפה להעלות את זיכרון חללי המלחמה. קטעה האחרון עניינו עם ישראל, ומובעת בו בקשה להצמיח לעם ישועה בהר ציון, ואז כל "בני בשר יקראו בשמך (!)", ועמים יהודיך סלה... ובאור פניך כולם יהלכון, לאהבה את שמך (!)". לדברי צבי ירון, בתיאור נוראות המלחמה על ידי הרב בתפילה זו ניכרת אופטימיות האופיינית לכלל משנתו.⁷⁴ וזו לשונה :

- א. תפלה להזכיר, חסדי צור עולמים משביתת מלחמה וקרב.
- ב. אלהי עולם אתה, בשיר ושבח נגדלך נזכיר פעלך בתודה מלך מציל ומושיע.
- ג. אז בעת אשר רוח לחם, עבר על עמים רבים.
- ד. המון לאומים יצאו, זה מול זה, בחמת כליון וקטב.
- ה. ארץ רעשה, מרעם פחדים, ונחלי דם אדם שטפו עברו, כפרץ מים.
- ו. אמרנו נגזרנו, כי אש ממרום נתכה, על יושבי תבל.
- ז. גוי בגוי כותתו, וחרב איש באחיו היה למשחית.
- ח. כל מחשבות אדם, ותחבולות חכמי

72 "בירושלים, יום שביתת הנשק", הארץ, יום ראשון, י"ח בחשוון תרפ"ח, 13 בנובמבר 1927, עמ' 4; "יום הזכרון לשביתת הנשק בירושלים", **דאר-היום**, יום ראשון, י"ח בחשוון תרפ"ח, 13 בנובמבר 1927, עמ' 1. הנציב העליון עצמו ופקידים בכירים בממשל השתתפו בטקס תפילה בכנסיה. ראה עוד יוסף אבנרי, (לעיל, הערה 2), עמ' 210.

73 "יום הזכרון לשביתת הנשק בירושלים", **דאר-היום**, (לעיל, הערה 72).

74 צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 313, הערה 53. דב גנחובסקי כתב כי "אין הוא מזכיר כלל את המנצחים, והתייחסותו למלחמה 'הגדולה', כפי שקראו לה אז, שלילית לחלוטין" (עוד **סיפורים ירושלמיים**, עמ' 42). ראה עוד אביעזר רביצקי, **הקץ המגולה ומדינת היהודים: משיחות, צינות ורדיקליזם דתי בישראל**, תל-אביב תשנ"ג, עמ' 175.

חרשים עזרו, להשחית ולחבל.
ט. פני כל קבצו פארור, ורבכות עם
נואשו מחיים.
י. עד אשר הופיע היום הזה, אשר בו
האירות לנו, מתוך ערפלי מחשכים.
יא. כבימי נח, רוח העברת על הארץ,
וישכו המים הזדונים.
יב. וקול תרועת שמחה העברת, על
ארץ רבה.
יג. בשמחת עליזים, עברה בשורת גיל
לשביתת הנשק, ועל כן בשמחת לב
נהודיך מלכנו, יוצר רוח האדם.
יד. כי אצלת מרוחך הטובה, רוח שלום,
על מושלי ארץ ומנהלי עמים.
טו. בנפש נוגה, הננו מזכירים בחילה,
את נשמות הגבורים, אשר נפלו על
שדות הקטל.
טז. תהיינה נשמותיהם צרורות בסתר
צל כנפיך, וישנו לבטח שנת ישרים,
עד אשר ישני עפר יקיצו לחיי עולם
ברב חסדיך.
יז. ולעמך ישראל, תצמיח ישועה בהר
ציון זה אשר בחרת, וכל בני בשר
יקראו בשמך, (!) ועמים יהודוך סלה
על חסדך ועל אמתך. (!)

ובאור פניך כולם יהלכון, לאהבה את
שמך (!) וללכת באורחות צדק, ומשרים
סלה, כאשר הבטחנו (!) על ידי נביאיך
כאמור, אז אהפוך אל העמים שפה ברורה
לקרא כלם בשם ד',
ברוך ד' אלקי ישראל לעולם מן העולם
ועד העולם אמן ואמן.

אשר לטקס בבית הכנסת רבן יוחנן בן זכאי, לפי הדיווח בדאר-היום, שהקדיש לו יתר
מקום לעומת תיאור סדר התפילה בבית הכנסת החורבה, אחר דרשת הרב יעקב מאיר, הוא
"קרא מתוך הספר תפלה שחברה בשביל היום הזה"⁷⁵ מהותה של תפילה זו אינה ידועה.
לא נזכר מפורשות כי הרב מאיר היה מחברה, כפי שמצינו שחיבר תפילה לרגל יום הולדתו

75 "יום הזכרון לשביתת הנשק בירושלים", דאר-היום, (לעיל, הערה 72).

של המלך ג'ורג' בשנת תרפ"ג,⁷⁶ ואף לא ברור אם מדובר בתפילה שחברה במיוחד בעבור שנה זו או בתפילה אחרת, אולי זו שנתחברה מטעם הרבנות הראשית לציון יום שבתת הנשק של שנת תרפ"ו.

אופן אמירת התפילות

מבין התפילות הארעיות, התפילה שנתחברה לרגל חגיגת יום כיבוש ירושלים בשנת תרפ"א, התפילה שנכתבה לרגל החלמת הנציב בשנת תרפ"ב והתפילה שציינה את יום הולדתו של המלך נאמרו כולן במעמד פומבי רשמי בשבת בבית הכנסת החורבה.⁷⁷ אף התפילה להבאת דגל גדוד הארבעים למשמרת נאמרה בטקס שהיה בבית הכנסת החורבה, וכן התפילה ליום שבתת הנשק שחיבר נאמרה בבית כנסת זה אף היא.⁷⁸

מבין הנוסחים המודפסים של התפילות, התפילה לציון יום כיבוש ירושלים כוללת את תפילת הרב לבדה, וכן הוא לגבי תפילת ההודיה לרגל החלמת הנציב, לגבי התפילה בפתיחת האוניברסיטה ולגבי התפילה ליום שבתת הנשק בשנת תרפ"ח. וזאת, אף על פי שידוע ממקורות אחרים שהתקיים טקס תפילה רחב יותר. בניגוד לכך, סדרי התפילה השלמים נדפסו בסדר תפלה והודאה... לשלומה של מלכות לרגל יום הולדתו של המלך וכן בסדר תפלה והודאה להבאת דגל גדוד הארבעים למשמרת.

הגם שהרב קוק היה מחברן של התפילות הארעיות, שלוש מבין התפילות, אלו ליום כיבוש ירושלים, ליום הולדתו של המלך ולהבאת הדגל למשמרת, לא נאמרו מפיו בפועל במהלך סדרי התפילה, כי אם על ידי חזן.⁷⁹ באשר לתפילות ליום כיבוש ירושלים ולהבאת הדגל למשמרת, נזכר כי החזן ברדקי אמרן.⁸⁰ לגבי התפילה ליום הולדתו של המלך ג'ורג' נזכר שחזן אמרה, אך הוא לא פורש בשם.⁸¹ המקורות אינם מציינים מה אירע בעניין זה בסדר התפילה להחלמת הנציב. את תפילתו בפתיחת האוניברסיטה הוא אמר⁸² ולגבי התפילה ליום שבתת הנשק הדבר אינו ידוע לאשורו.⁸³

76 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 34-35.

77 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 11-14, 16-19, 25-37. כמו כן, עם הגעת הנציב ארצה, הורה הרב קוק לומר תפילת "מי שבירך" לכבודו בכל בתי הכנסת בשבת (ראה לעיל, הערה 26).

78 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 56-57, 73. אף סדר התפילה ליום הולדתו של המלך בשנת תר"פ התקיים בבית כנסת זה. ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 39.

79 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 12, 14, 26, 33, 62-63.

80 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 14, 62. כמו כן, החזן ברדקי ניהל את סדר התפילה ליום הולדתו של המלך בשנת תר"פ. ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 39.

81 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 33.

82 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 46.

83 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 73.

לגבי התפילות ליום כיבוש ירושלים, להחלמת הנציב וליום הולדתו של ג'ורג' החמישי נזכר, בין בנוסח המודפס ובין בעיתונות, כי הן נאמרו על ידי החזן והקהל חזר אחריו פסוק בפסוק.⁸⁴ לגבי תפילת הרב בטקס הבאת הדגל למשמרת נזכר כי היא הושרה על ידי החזן,⁸⁵ ונראה כי חיבר או צירף לה קטע חזנות או מנגינה כלשהם.

עיוננו אף העלה כי קיימות עדויות שבמרבית הטקסים, למעט התפילה לרגל החלמת הנציב, לבד מהתפילות שחיבר ושנישאו, הרב קוק אף דרש דרשה.⁸⁶ בהקשר זה יש לומר, כי מבין האירועים שבהם נשא דרשה, למעט טקס פתיחת האוניברסיטה, שבו קדם הנאום לתפילה ואת שניהם הוא אמר,⁸⁷ נישאו התפילות לפני הדרשות, וכפי שהזכרנו, הן לא נאמרו מפי הרב עצמו, אלא על ידי חזן.⁸⁸ נוסחי התפילות ליום כיבוש ירושלים, לרגל פתיחת האוניברסיטה ולהבאת דגל הגדוד למשמרת נדפסו בעיתון היומי **דאר-היום**, ונוסח התפילה לפתיחת האוניברסיטה נדפס אף **בהארץ**.⁸⁹ ואולם, התפילות לכיבוש העיר ולהבאת הדגל הועתקו מתוך הפרסומים הרשמיים, ואילו מקורו של נוסח תפילת הרב בפתיחת האוניברסיטה אינו ידוע.⁹⁰ מבין שלוש התפילות, כפי שהזכרנו, התפילה לכיבוש ירושלים בלבד שמרה על תבניתה החיצונית המקורית, ואילו התפילה להבאת דגל הגדוד הובאה כפרוזה. לגבי התפילה לפתיחת האוניברסיטה, אין ידוע בוודאות איזו צורה מקורית היתה לה.

סגנון ומוטיבים מרכזיים בתפילות

אף על פי שנושאי התפילות שונים, בכל התפילות, לבד מזו שנאמרה בפתיחת האוניברסיטה, מופיעים בראשיתן או לקראת פתיחתן דברי הודיה לקב"ה. התפילה לחגיגת יום כיבוש ירושלים פותחת בשורה "למנצח על הודות, לצור ישראל וגואלו מזמור שיר", ומובעת בה בהמשך הודאה על שכבש לפני בריטניה את העיר: "הודינו לך אלהים בציון, וברגשי קודש נספר תהלתך... שיח תודה לך יובילו שי... כהיום הזה נס להתנוסס

- 84 ראה לעיל, הערות 12, 26, 33. אף התפילה לרגל יום הולדתו של המלך בשנת תר"פ – נזכר לגביה כי מזמורי התהילים נאמרו על ידי החזן והקהל פסוק בפסוק. ראה לעיל, הערה 39.
- 85 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 63.
- 86 בדבר דרשות הרב, ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 12, 14, 27, 46, 49, 52-55, 66-67. ראה עוד לעיל, הטקסט ליד הערה 44 ציון העובדה שהרב קוק הוזמן אמנם לשאת תפילה בפתיחת האוניברסיטה, אך עמד על כך שיורשה לו גם לדרוש. ראה אף הטקסט ליד הערה 53.
- 87 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 46.
- 88 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 79-83.
- 89 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 13, 45-51, 65.
- 90 בשאלת מקור נוסחי התפילות לפתיחת האוניברסיטה שפורסמו בעיתונות היומית ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 45-51.

פעלת...כבשת לפניהם את עיר הקודש, את ירושלים...". התפילה הקשורה בהבראת הנציב העליון היא תפילת הודיה לרגל החלמתו, כנוצר בכותרתה, **למנצח על הודות מזמור שיר**. "בת יהודה... בחדות-לב תודיך... על חסדך אל-עליון אשר עשית עם צבי תפירתנו... ושמן לעולם נודה סלה". התפילה ליום הולדתו של ג'ורג' החמישי כונתה **סדר תפלה והודאה... לשלומה של מלכות** והיא פותחת בהודיה. "לעדת ישראל בירושלם עיר הקדש, תפלה ותהלה להודות לאל חי". בהמשכה מובעות תודה והוקרה על נתינת הארץ תחת חסות בריטית: "מודים אנחנו לך על כל העז והישע, אשר אזרת בהם את אדוננו המלך, אשר את גורל ארץ חמדתנו נתת תחת חסות ממלכתו". בדומה לתפילה ליום הולדתו של ג'ורג' החמישי, כותרת התפילה להבאת דגל גדוד הארבעים לבית הכנסת בית יעקב פותחת בלשון דומה, **סדר תפלה והודאה**. מבוטאת בה בראשיתה הכרת תודה על שארץ הקודש נכבשה בידי הבריטים: "צור ישראל... בתודה נקדמה פניך, בנשאנו עמנו את הדגל הנערץ... בהכבש ארץ הקודש לפני הצבא הבריטי". התפילה שנתחברה לקראת יום שביתת הנשק היא, ככותרתה, **רנה ותפלה**, ואף בה מובעת הכרת הטוב על ההצלה שאירעה במלחמת העולם. "בשיר ושבח נגדלך נזכיר פעלך בתודה מלך מציל ומושיע". התפילה שכתב הרב לרגל פתיחת האוניברסיטה היא היחידה שאין בה מילות הודיה מפורשות.

שלוש מבין התפילות הארעיות באו לציין מאורעות חד-פעמיים; התפילה להחלמת הנציב, התפילה בפתיחת האוניברסיטה וטקס הפקדת דגל גדוד הארבעים. לעומת זאת, יתרון קשורות באירועים שמועד התרחשותם צוין אחת לשנה; יום כיבוש ירושלים, יום הולדתו של המלך ויום שביתת הנשק. שלוש תפילות קשורות באירועים הנוגעים למלחמת העולם הראשונה: התפילה לציין יום השנה לכיבוש ירושלים, התפילה בטקס הבאת דגל גדוד הארבעים למשמרת והתפילה ליום שביתת הנשק. ענייניהן של שתיים אחרות הם אירועים הקשורים במנדט הבריטי: תפילת ההודיה להחלמת הרברט סמואל והתפילה לכבוד יום הולדתו של ג'ורג' החמישי. בתפילה שנתחברה לרגל פתיחת האוניברסיטה מוזכרים הממלכה הבריטית, ג'ורג' החמישי, לורד בלפור, שנכח בטקס, והנציב העליון, הרברט סמואל.

ומתוך מעוף צרה וצוקה האירות לעמך באור ישע, וגבורה אזרת את הגוי הגדול לממלכת בריטניה. ארץ ממשלת הוד מלכותו, ג'ורג' החמישי ירום הודו, ורוח נדיבה ואור צדק העירות בלב אדיר עמים זה וביד שר גדול ואציל רוח לורד בלפור אשר כבודו מופיע כעת בתוכנו דבר שלחת ביעקב ובעמים רבים להשיב לעמך אשר קנית את ארץ חמדתו ולהושיב בה על כסא הממשלה הגבוהה את הוד מעלתו אחינו השר סיר הרברט סמואל, הנציב העליון לארץ ישראל ירום הודו.

הרמת קרן ישראל

בתפילה לציון יום כיבוש ירושלים, בתפילה שנתחברה להחלמת הנציב ובתפילה לרגל יום הולדתו של המלך מופיע המוטיב של הרמת קרן ישראל. בכל התפילות, למעט בזו שנאמרה בפתיחת האוניברסיטה, מצוי המוטיב של ישועת העם. בתפילה שנכתבה לציון יום השנה לכיבוש ירושלים נזכר: "וצקון לחש לפניך נשפך, לשגב ישע את העם הגואל, אשר בידו תתה את רוממות קרן עם נחלתך ואת כל חבר הלאומים... ברך נא... את הוד מלכותו המלך גיאורג החמישי... ואת מעלת צירו הנאמן... סיר הרברט סמואל... ואת עמך ישראל תרחם, ותאמר די לימי עניו ומרודו, וקרנו בכבוד תפאר לעיני כל הגויים, ככתוב על יד נביאך: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם. כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל-עמי הארץ...". מצויה כאן בקשה כללית להרמת קרן ישראל בעיני העמים, דבר שהופקד עתה בידי ממלכת בריטניה, אך אין מופיע כל פירוט בדבר האופי הממשי שהיא אמורה לשאת. בתפילת ההודיה לרגל החלמת הנציב מופיעים האלמנטים של הרמת קרן ישראל, הנתונה בידי ממלכת בריטניה, ושל הצמחת ישועת עולמים לו: "ולשם עולם ינון שמו, כי תסעדהו בחסדך. לרומם קרן ישועה לבית-ישראל עם זו בחרת לשובב יעקב אל נוהו ולהצמיח צמח ישועת-עולמים". מוטיב הישועה מצוי אף בתפילה לרגל יום הולדתו של ג'ורג' החמישי. "ולאור חסדך ניחל, כי תאיר פניך, על עמך ישראל שבט נחלתך. וראו גוים את אמתנו וכל ממלכות הארץ את צדקת משפטנו, על נחלת אבותינו לעולמים. ואור חדש תאיר על ציון ועל מקראיה, להרים בה בכבוד את קרן עמך ולפאר את שם כבודו והדרת קדשו. ככתוב על יד נביאך: וראו גויים צדקך... בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובה ציון גואל". המטרה המיוחדת היא הכרת האומות בצדקת התורה ובהרמת קרן העם בקרבן. לקראת סיום, הובעה התקווה כי ישועת העם בוא תבוא וכי ישכון לבטח בארצו. אף בשתי התפילות האחרונות הנזכרות, בדומה לתפילה לחגיגת יום כיבוש ירושלים, אין מצויה כל הרחבת דברים בדבר עצם טיבה של ישועת העם. בתפילה להבאת דגל גדוד הארבעים למשמרת נזכר כי הגדוד השתתף בכיבוש ארץ הקודש בידי הצבא הבריטי וכי ימין ה' סעדה אותם לראות בניצחון "ועיניהם צפו למרחוק ליום ישועת עמם וגאולת ארץ קדשם, נחלת אבותיהם מעולם". לקראת סיום הובעה התקווה "ויראו יחד כל ישרי לב את ישועת יי על עמו ונחלתו". אף כאן לפנינו התייחסות כללית ביותר להתרחשויות, בלא כל פירוט באשר למהותן. בקטע החותם של התפילה לציון יום שביתת הנשק הוזכרה התקווה הכללית "ולעמך ישראל, תצמיח ישועה בהר ציון זה אשר בחרת, וכל בני בשר יקראו בשמך, (!) ועמים יהודוך סלה על חסדך ועל אמתך. ובאור פניך כולם יהלכון, לאהבה את שמך (!) וללכת באורחות צדק, ומשרים סלה, כאשר הבטחנו (!) על ידי נביאך כאמור, אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ד'".

הבשורה האוניברסלית בגאולת ישראל

בתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה אין מופיעים האלמנטים של הרמת קרן ישראל או

ישועתו. ברם, אחר שהזכיר הרב קצרות את יצירת האדם, את סגולת עם ישראל ואת הגלות שבאה בעקבות חטאיו, נדרש לאירועים שקרו לאחר מלחמת העולם, בצינינו כי "ועתה באחרית הימים" העיר הקב"ה בלב ממלכת בריטניה להשיב לעם ישראל את ארצו וכן עורר בלב בני העם את הרצון לשוב לארץ ולחדש בה את חייהם. כל זאת, לדבריו, במטרה "להביא ברכת עולמים לכל יושבי ארץ הקודש ולכל עמי הארץ". בתפילה זו בא לידי ביטוי מוטיב סגולתו של עם ישראל מכל העמים: "ובעמך ישראל בחרת להיות לפניך גוי קדוש לעולמים. ותתן לו תורת אמת מלאה חכמה צדק ומישרים, ותציגהו להיות לעם סגולה לאור גויים... חזק נא ואמץ את לבב עמך אשר בחרת". ואולם, לעומת זאת, לקראת סיום מצויה בקשה שהקב"ה יחזק את לבב העם לשמור את חוקיו וירומם "את קרן תורתך הקדושה, מקור חייהם לנצח... למען יפרחו כגפן... על אדמת קדשך אשר נתת להם לנחלה".

הרב הדגיש אפוא בתפילות הארעיות את הבשורה האוניברסלית לעמים אשר גאולת ישראל טומנת בחובה ואת התועלת שעשויה לצמוח לאנושות כולה מהרמת קרן ישראל. בתפילות אלו לא הביע את יחסו לשלטונה של ממלכת בריטניה בארץ ישראל, כשם שאין מצויה בהן כל התייחסות לאידאה של ריבונות יהודית עצמאית אפשרית. לעומת זאת, בדרשה שנשא הראי"ה בטקס לציון יום כיבוש ירושלים של שנת תרפ"א, שממנו הגיעה לידינו התפילה הארעית הראשונה שחיבר, התייחס להצהרת בלפור כהכרזה על חירות ישראל: "אחריו נאם באריכות הרב א. י. הכהן קוק ודבר בשבחם של המלך החסיד גור'ג החמישי, ועמו עם בריטניה הגדול שבאומות והחסידי שבאומות, שנתגלגלה להם זכות להכריז על חרות ישראל".⁹¹

השגחה

התפיסה שלפיה הקב"ה מכוון ומנווט את מהלך האירועים באה לידי ביטוי במקומות שונים בתפילות הרב: "כהיום הזה נס להתנוסס פעלת, בירושלים עיר קדשך, עז וחיל אזרת גוי איתן... כבשת לפניהם את עיר הקודש" (תפלה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה); "ולשם עולם ינון שמו, כי תסעדהו בחסדך. לרומם קרן ישועה לבית-ישראל" (למנצח על הודות מזמור שיר); "ורוח נדיבה ואור צדק העירות בלב אדיר עמים זה... ורוח טהור עוררת בלב בניך אשר נפזרו לשוב לארץ ירושתם" ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", הארץ); "בתודה נקדמה פניך, בנשאנו עמנו את הדגל הנערץ, זכרון גבורת ישע ימינך, בהכבש ארץ הקודש לפני הצבא הבריטי, בחברת גדוד בנינו... וימינך וזרועך סעדה אותם, לראות בנצחון והוד הגבורה" (סדר תפלה והודאה להבאת דגל גדוד הארבעים... לבית הכנסת הגדול "בית יעקב"); "אז בעת אשר רוח לחם, עבר על עמים רבים. המון לאומים יצאו, זה מול זה, בחמת כליון וקטב... עד אשר

91 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 14.

הופיע היום הזה, אשר בו האירות לנו... כבימי נח, רוח העברת על הארץ, וישכו המים הזדונים" (רנה ותפלה ליום שביתת הנשק).

צדק

היבט מרכזי בתפילות הראי"ה הוא מוטיב הצדק. את בריטניה כינה, בין היתר, "גוי איתן, אוהב משפט וצדק" ופנה לקב"ה באמרו "ידעת כי צדק יחפץ הגוי הגבור דורש מישרים וידו לך נשא, להשיב את נחלת הקודש לישראל בנך בכורך" (תפלה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה). בתפילה ההודיה להחלמת הנציב העליון מצויה בקשה שירעה את יושבי אדמת הקודש בצדק ובמישרים (למנצח על הודות מזמור שיר). בתפילה לכבוד יום הולדתו של ג'ורג' החמישי מופיעה פנייה לקב"ה שיכונן את כיסא ממלכת בריטניה "בצדק ובמשפט ובעתרת שלום, על גוים רבים, אשר תחת שבט מלכותה". השאיפה היא שהקב"ה יאיר פניו על עם ישראל ובעקבות כך יראו העמים את "אמתנו וכל ממלכות הארץ את צדקת משפטנו... ככתוב... וראו גוים צדקך". בתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה ציין כי הקב"ה נתן לישראל "תורת אמת מלאה חכמה צדק ומישרים". באחרית הימים, "עינינו רואות צדקך אחרי השכת הקרבות". הקב"ה עורר רוח "נדיבה ואור צדק... בלב אדיר עמים זה" להשיב לעם את ארץ חמדתו ולהושיב בה על כיסא הממלכה את הרברט סמואל. אחד הפסוקים המופיעים בקטע המסיים הוא "ד' חפץ למען צדקו, יגדיל תורה ויאדיר" ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", הארץ). ברנה ותפלה ליום שביתת הנשק מובעת לקראת סיום התקווה כי הקב"ה יצמיח לעם ישראל ישועה בהר ציון וכל בני בשר יקראו בשמו ויהלכו באור פניו "לאהבה את שמיך (!) וללכת באורחות צדק, ומשרים סלה".

שלום

במקומות אחדים הזכיר הרב את מוטיב השלום. בתפילה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה כינה את חבר הלאומים "דורשי שלום ואמת". בתפילה לכבוד יום הולדתו של מלך בריטניה ביקש כי כיסא הממלכה יכון "בצדק ובמשפט ובעתרת שלום". ואולם, סיים את דבריו בהבעת המשאלה שישראל "ישכון לבטח". אף לקראת סיום הדרשה ביטא תקווה דומה, תוך שהביע את קיוויו שישורר שלום בין העמים. "בימיו ובימינו תושע יהודה תשועת עולמים וישראל ישכון לבטח, וכל העמים כולם ידעו את ה' וסוכת שלום וחבת אהבת אחים ימלאו את כל נאות האדם ממזרח שמש עד מבואו". מעט קודם לכן הזכיר בדרשתו את תקוותו שהתפילה שנשא "תביא ברכת חיים שלום והצלחה נצחית להוד מלכותו... לאורך ימים" (סדר תפלה והודאה... לשלומה של מלכות הוד מלכותו מלך אנגליה יר"ה לפני יום הולדתו). התפילה להבאת דגל הגדוד למשמרת מסתיימת בתקווה "ויראו יחד כל ישרי לב את ישועת יי על עמו ונחלתו ובברכת השלום לכל ממלכות

תבל, אמן ואמן". בשתיים מהתפילות העלה את זיכרון הנופלים במלחמה [סדר תפלה והודאה להבאת דגל גדוד הארבעים (ארץ הישראלי) למקלעי המלך לבית הכנסת הגדול "בית יעקב"; רנה ותפלה ליום שביתת הנשק]. בתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה וכן בתפילה לציון יום שביתת הנשק תיאר את המלחמה והזכיר את השכת הקרבות עם סיומה. בתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה יש תיאור קצר, אולם בתפילה לשביתת הנשק מופיע תיאור מפורט יותר: "ועתה באחרית הימים עינינו רואות צדקך אחרי השכת הקרבות מאפסי תבל אשר גוי כותתו בהן למשחית" ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלם", הארץ); "המון לאומים יצאו, זה מול זה, בחמת כליון וקטב... גוי בגוי כותתו, וחרב איש באחיו היה למשחית... פני כל קבצו פארור, ורובבות עם נואשו מחיים. עד אשר הופיע היום הזה, אשר בו האירות לנו, מתוך ערפלי מששכים. כבימי נח, רוח העברת על הארץ, וישכו המים הזדונים" (רנה ותפלה ליום שביתת הנשק). בשתי התפילות מופיעים אפוא הביטויים "גוי כותתו" או "גוי בגוי כותתו" וכן שימוש בשורש "שכך" לציון תום המלחמה, "אחרי השכת הקרבות" ו"וישכו המים הזדונים".

לשון וסגנון

אפשר לציין אופני התבטאות שונים הנשנים באחדות מהתפילות. כך, הביטוי "צור ישראל" מופיע בכמה תפילות. הוא מצוי בשורת הפתיחה של התפילה לחגיגת יום כיבוש ירושלים: "למנצח על הודות, לצור ישראל וגואלו מזמור שיר" (תפלה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה). הוא מופיע אף בתפילה שנישאה לרגל פתיחת האוניברסיטה: "והיום הזה אלפים ורובבות נאספו יחד לפתוח בחדות לב לרוחה את שערי הדעת הננו מפילים לפניך חנון צור ישראל וגואלו, חזק נא ואמץ את לבב עמך אשר בחרת" ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלם", הארץ). הביטוי נמצא אף בפתיחת סדר תפלה והודאה להבאת דגל גדוד הארבעים... לבית הכנסת הגדול "בית יעקב": "צור ישראל, מגן ישענו עדי עד". הביטוי "רנה ותפלה" מופיע בתפילה ליום הולדתו של המלך ג'ורג' החמישי: "ברנה ותפלה ישאו כפים אל מעון קדשך". מילים אלו הן אף תיבות הפתיחה של כותרת התפילה ליום שביתת הנשק רנה ותפלה ליום שביתת הנשק. הביטוי "רנה ותודה" מופיע בתפילת ההודיה להחלמת הנציב. במקומות אחדים מצויה ההתבטאות "ימים על ימיו", או "ימיהם", "תוסיף", השמורה, דרך כלל, למלכים ולמנהיגים. בתפילה לרגל יום הולדתו של המלך מופיעה הברכה "ימים על ימי מלך תוסיף, ואותו ואת משפחתו הרוממה ואת צירו הנאמן עושה דברו... סיר הרברט סמואל... תברך באושר רב סלה". ביחס להחלמת הנציב נזכר "ושמך לעולם נודה סלה, כי ימים על-ימיו תוסיף". בתפילה להבאת דגל הגדוד למשמרת הוסב ביטוי זה על מי שנותרו בחיים, על דרך ההנגדה לחללי המלחמה: "ושלהבת יה של נשמות זכות וטהורות, אלה אשר נפלו חללים במלחמת הקודש הזאת, שחותם דמם יהיה חרות לזכר קדושים נצח... ואלה החיים עמנו,

ימים על ימיהם הוסף, מלך חפץ בחיים". "עז וחיל אזרת גוי איתן", כתב הרב בתפילה לרגל יום כיבוש ירושלים ובאופן דומה נאמר בתפילה ליום הולדתו של ג'ורג' החמישי "ועז ואמץ, וכבוד והדר תעטר את נושא נזר ממלכתה... מודים אנחנו לך על כל העז והישע, אשר אזרת בהם את אדוננו המלך". בתפילת ההודיה להחלמת הנציב נזכר "ושמך לעולם נודה סלה, כי ימים על-ימיו תוסיף. ובצדק ובמשרים בעז ימינך, ירעה את יושבי אדמת-קדשך". בתפילה ליום כיבוש ירושלים נזכר "כבשת לפניהם את עיר הקודש" ובאופן דומה מצינו בתפילה להבאת דגל הגדוד "בהכבש ארץ הקודש לפני הצבא הבריטי". קיים דמיון מובהק בין קטע הסיום של התפילה להחלמת הנציב סמואל לבין זה של **רנה ותפלה ליום שבת הנשק**, כאשר בראשון נזכר "ברוך ה' אלקי-ישראל מן העולם ועד-העולם, ואמר כל העם הללויה" ובאחרון "ברוך ד' אלקי ישראל לעולם מן העולם ועד העולם אמן ואמן". כפי שצינו, בתפילה לפתיחת האוניברסיטה מופיע הביטוי "גוי גוי כותתו" ובתפילה ליום שבת הנשק נזכר באופן דומה "גוי בגוי כותתו". יש בתפילות הארעיות כמה ביטויים יחידאיים בכתביו, ובהם "ותמוגגנו בחרדת חליו" (**למנצח על הודות מזמור שיר**) ו"פני כל קבצו פארור" (**רנה ותפלה ליום שבת הנשק**).⁹²

מקורות תנ"כיים

לשון התפילות המליצית והמוטיבים מיוסדים בעיקרם על מקורות תנ"כיים. התפילות אף משובצות בפסוקים רבים ובחלקי פסוקים. אחדות מהן אף חותמות בפסוקים (**תפלה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה; למנצח על הודות מזמור שיר**; "פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", **הארץ**; **רנה ותפלה ליום שבת הנשק**).⁹³ באחדות מהתפילות מופיעים הביטויים "ככתוב" ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", **הארץ**), "ככתוב על יד נביאך" (**תפילה לחגיגת יום כבוש ירושלים ע"י צבאות בריטניה ובעלות בריתה; סדר תפלה והודאה... לשלומה של מלכות הוד מלכותו מלך אנגליה יר"ה לפני יום הולדתו**) או "על יד נביאך" ("נביאך") ("פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים", **הארץ**; **רנה ותפלה ליום שבת הנשק**).

הרב מיעט לעשות שימוש בביטויים ובאלמנטים מהספרות התלמודית והקבלית, כדרכו בשאר כתביו. האמירה "ומזוהר קדשך האצלת עליו נשמת זוהר מזבולך" שבתפילה לפתיחת האוניברסיטה אפשר שמקורה קבלי.

בין שירה פרטית לתפילה ציבורית

92 לביטוי זה השווה: יואל, ב', ר'; נחום, ב', י"א.

93 ראה לעיל (בסמוך) ציון הדמיון בין סיומי התפילה להחלמת הנציב והתפילה ליום שבת הנשק.

רבות מההשקפות המבוטאות בתפילות הארעיות לראי"ה מצויות להן הקבלות במחשבתו הרעיונית בשאר כתביו. הלאומיות היהודית על כל מכלול היבטיה, ובהן גלות וגאולה, שיבת ציון, ארץ ישראל, הציונות, היחס לריבונות יהודית, מדינה יהודית, ישראל והעמים ניצבה במרכז משנתו של הרב. בתפילות הארעיות מוזכרים מקצת הרעיונות הקשורים בנושא זה. בכתביו פירט הרב את משנתו לפרטים על ידי שרטוט והתוויה של תהליך הגאולה המחזור בעיניו על כל היבטיו; חלקה של ההכוונה האלווקית, היחס לתנועה הציונית, התפקיד ששומה על העם למלא במסגרת מהלך הגאולה, היחס למי שאינם שומרי מצוות, ישראל והאומות, ועוד כיוצא באלו, ואילו התפילות הארעיות מתאפיינות בצמצום ובהכללה מרביים בדבר האופי הפנימי שעתידות לשאת הישועה והגאולה. דבר זה כוחו יפה באשר לכל התפילות, הן באשר לאלו שלא חוברו אלא כדי למלא צרכים חיצוניים של הממשל והן באשר לתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה, שנערכה במעמד פומבי. בהקשר זה יש לציין כי בדרשות הרב בחגיגת יום כיבוש ירושלים ובטקס לציון יום הולדתו של מלך אנגליה בשנת תרפ"ג מצוי פירוט רחב יותר בדבר תפקידה של ממלכת אנגליה במסגרת חזון אחרית הימים.⁹⁴ עריכת הקבלה מפורטת בין התפיסות המופיעות בתפילות הארעיות לעומת כתביו ההגותיים ראוייה לעיון ולליבון נפרדים.

בדברים הבאים נעשה השוואה פרטנית בין שירת הרב לבין התפילות הארעיות שחיבר. קיים יסוד סביר להניח כי הרב התייחס לתפילות אלו כשירה, ומשום כך הקבלה זו היא בעלת עניין רב להבנת יתר של התפילות הארעיות.

שלוש התפילות שחיבר הראי"ה לטקסים הקשורים במנדט הבריטי וכן שתי התפילות הנוגעות למלחמת העולם הראשונה ערוכות מבחינה חיצונית כשירה, ולא כפרוזה. תפילות אלו ראו אור מטעם הרב או בפיקוחו הישיר, ככל הנראה, וזאת קודם קיום הטקסים עצמם. לעומת זאת, נוסחי התפילה לפתיחת האוניברסיטה שנדפסו בידי אחרים, ולא מטעמו הישיר של הרב, דהיינו אלו שהתפרסמו **בהארץ**, **בדאר-היום**, ו**בחגיגת הפתיחה**, סדורים כפרוזה. יש מקום לשער כי הנוסח **בהארץ**, לכל הפחות, הועתק ממקור כתוב עוד קודם הטקס.⁹⁵ אף על פי שהדברים נדפסו כפרוזה, אין בכך כדי להעיד על אופן סידור הדברים במקורות שמהם נשאבו.⁹⁶ בנוסח שהופיע **בדברי הרב** על ידי הרב צבי יהודה התפילה

94 על דרשת הרב בחגיגת יום כיבוש ירושלים ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 14. נוסח דרשת הרב בציון יום הולדתו של המלך ראה **סדר תפלה והודאה ליום שבת קודש פרשת בהעלותך י"ח סיון, בשחרית בשעה השמינית לשלומה של מלכות הוד מלכותו מלך אנגליה יר"ה לפני יום הולדתו חובר ע"י הרב הראשי רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א**, ירושלים תרפ"ג, החלק העברי עמ' 7-8.

95 ראה לעיל, הטקסט ליד הערות 45-51.

96 כפי שהזכרנו, לבד מהתפילה לפתיחת האוניברסיטה, אף נוסחי התפילות ליום כיבוש ירושלים ולהבאת דגל

מופיעה בשורות שירה. ייתכן שיש בתבנית חיצונית זו סימן שהראי"ה התייחס לתפילות אלו כשירה.⁹⁷ ואכן, ראוי לבחון אם אפשר להעלות קווי דמיון וקווי שוני בין שירת הרב לבין התפילות הארעיות שחיבר.

שירתו של הרב היא בעלת היקף רחב הרבה יותר בהשוואה לתפילות הארעיות שחיבר, שהן מצומצמות יחסית במידתן ובכמותן. עם זאת, יש לציין כי בחיי הרב עצמו התפרסמו אחדים משיריו בלבד.⁹⁸ לבד משירתו הרשמית, יש בין כתביו קטעי פרוזה שהם, למעשה, בבחינת שירה.⁹⁹ כמו כן, שירת הרב נכתבה ונפרסה על פני מרחב זמן רב יותר. שירו הראשון

הגדוד למשמרת נדפסו ב**דאר-היום**. התפילה ליום הכיבוש נדפסה באותו הפורמט בכמקור, אך לא כן באשר לתפילה להבאת דגל הגדוד, אשר מופיעה, בניגוד למקור שממנו נשאבה, כפרוזה.

97 צבי ירון, לדוגמה, דן בקטע מתוך תפילת הרב בפתחת האוניברסיטה ומנה אותו במפתח שירי הרב המובאים בספר **(משנתו של הרב קוק, עמ' 215-216, 389)**. ראה עוד לעיל, הערה 48. על שירת הרב ראה עוד לעיל, הערה 1. ראוי להפנות לדברי הרב שאמר שהשירה נעלה יותר מן הפרוזה. ראה הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **המחשבה הישראלית**, מהדיר אלחנן קלמנסון, ירושלים תר"ף, עמ' כ"ג: "והשירה היא ההשגה היותר חודרת, יותר פנימית במעמקי מהות המושג מה שאי-אפשר כלל להשגה הפרוזית". במקום אחר ציין כי השירה נעלה מפרוזה ומזמר [נ**סדר תפלה עם פירוש עולת ראייה**, כרך ראשון, עמ' ר']. ראה דבריו של אבי באט, (לעיל, הערה 1), עמ' 53-54, ומאמרו של יוסף בן שלמה, (לעיל, הערה 1), עמ' 78-82. והשווה לדברי א"מ ליפשיץ, "הרב", **אזכרה**, א', ירושלים, תרצ"ז-תרצ"ח, עמ' קע"ח (=אליעזר מאיר ליפשיץ, "הרב", **כתבים**, כרך ב', ירושלים תש"ט, עמ' רמ"ג, בשינויים אחדים): "...הוא גם נסך את הגות נפשו בשירה שקולה שלא ראתה אור ברובה. הוא אחז בחוטים שנתקו, וארג פיוט דתי להבעת נפשו. יצר את פיוטו לעצמו, להבעת אישיותו השירית".

98 ראה ישעיהו ח' הדרי, (לעיל, הערה 1), עמ' נ"ו: "הרב כתב שירים רבים, לעצמו. רק שנים מהם נתפרסמו בחייו. רובם עדיין גנוזים...". ואולם, אין דברים אלו נכונים, שכן פורסמו בחיי הרב יותר משני שירים, ולא ברור לאלו שני שירים התכוון. ראה לעיל, הערה 1, ודברי א"מ הברמן, "שירת הרב", (לעיל, הערה 1; להלן: "שירת הרב"), עמ' ז' (**זכרון**, עמ' י"א).

הן מדברי הרב הדרי והן מדברי ליפשיץ נראה שאפשר להסיק כי, לדידם, אף שירת הרב בעלת הזיקה הלאומית באה לענות על צורך אישי-פנימי של הרב, ולא היתה מיועדת לרבים או להשפעה על הרבים. ואולם, אין חובה לקבל עמדה זו, שהרי מרבית מכתבי הרב בפרוזה לא פורסמו בחייו.

99 לתופעה זו העיר א"מ הברמן, "שירי ראי"ה", (לעיל, הערה 1), עמ' 178. ראה אף צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 25. ראה עוד **אורות הראייה**, ירושלים תשמ"ה, עמ' נ"ד, שם הובא הקטע "שמעו אלי עמי" כפרוזה, למרות שקובץ זה כולל משירי הרב, ובספרו של א"מ הברמן, (לעיל, הערה 1), עמ' רכ"ו-רכ"ז, סודר כשירה. (**בברן-יחד** הכותרת היא "שמעו אלי". ראה עוד להלן, הערה 121). קטע מתוך **אורות הפותח בתיבות** "אל מעין הנבואה" מופיע לקראת סיום המבוא של **קול הנבואה** בשורות שירה (הרב דוד כהן, **קול הנבואה**, ירושלים תש"ל, עמ' ד'; הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות**, ירושלים תשכ"א, עמ' צ"ה-צ"ו). הרב כהן כינהו כשירה. (הקטע הובא אף במאמרו של דב ברקוביץ, "אורו של משיח: בין עצמיות לחזון", **דימוי**, 13, א', תשנ"ו, עמ' 8). צבי ירון, שם, עמ' 321, סידר קטע **מאורות הקודש** (הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות הקודש**, כרך שלישי, ירושלים תשכ"ג, עמ' קצ"ב), הפותח בתיבות "הבו אור" כשורות שירה, ומנה זאת במפתח שירת הרב (ירון, שם, עמ' 389). מאמר **הדור** הופיע במהדורה ניסיונית ערוך בשורות שירה (מרוך הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **הדור**, בית-אל תשנ"א). קטע ממנו הועתק והוענקה לו הכותרת "אור של חיים אור של אמת" **בנתיב**, 8, 4, עמ' 77. מובאות אחדות מתוך כתבי הרב סודרו כשורות שירה במאמרו הנזכר של דב ברקוביץ, עמ' 13-14.

שנושאו "קצור דיני חנכה" נכתב בסמארגון בשנת תרמ"ג,¹⁰⁰ והאחרון נכתב סמוך לפטירתו, בשנת תרצ"ג.¹⁰¹ תפילות הרב, אף על פי שהן מופיעות כשורות שירה, אינן מחורזות. מרבית שיריו אינם מחורזים, אך מיעוטם כן. הרב העיד על עצמו כי הוא משורר חופשי, וכי איננו יכול להיכבל במשקל ובחרוז.¹⁰² לדעת א"מ הברמן, אשר פרסם משירי הרב, שיריו המחורזים "הם מן החלשים שבשיריו".¹⁰³

התפילות הארעיות שכתב הראי"ה חוברו לטקסים ספציפיים ובאו לענות על צרכים ודרישות חיצוניים, ולפיכך נעדרת מהן אותה ספונטניות הניצבת, בעיקרו של דבר, ביסוד חיבור שירה.¹⁰⁴ התפילות הארעיות שחיבר נוגעות לענייני האומה והן בעלות אופי ציבורי ולאומי בלבד, ואילו בשירת הרב יש שירה לאומית ולא מעט שירה אישית.¹⁰⁵ כפי שכבר הראנו, להוציא את התפילה שנתחברה לרגל פתיחת האוניברסיטה, מרבית התפילות פותחות בדברי הודיה ושבח לקב"ה,¹⁰⁶ ובהן דברים לגבי המצב הרצוי של האומה הישראלית. אף בין השירים האישיים והלאומיים שחיבר רבים הם שירים ליריים, שירי השתפכות הנפש ושירי כמיהה וערגה של הנשמה להווייה נשגבה, נעלה ושלמה יותר.

שירת הרב שעונה על מקורות מכמה סוגים, ובהם תנ"כיים, תלמודיים ומדרשיים, קבליים וחסידיים, וספוגה במיוחד במקורות קבליים.¹⁰⁷ כנגד זאת, התפילות שחיבר הראי"ה בולט בהן האלמנט התנ"כי, וכמעט אין מצויים בהן מוטיבים קבליים גלויים.¹⁰⁸ לשון תפילותיו של הרב פיוטית ומליצית וכך גם שיריו. בשתייהן נעשה לעתים שימוש בביטויים כמעט

100 הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, **אורות הראיה**, עמ' ד-י"ב.

101 ראה "שירת הרב", עמ' ז', י"ח-י"ט (**זכרון**, עמ' י"א, כ"ב-כ"ג).

102 ישעיהו ח' הדרי, **פרקים במשנתו העיונית של הרב קוק**, ב', עמ' נ"ה-נ"ו. הקטע אוזכר בספרו של ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 23. וראה א"מ הברמן, "שירי ראי"ה", עמ' 178; "שירת הרב", עמ' ו' (**זכרון**, עמ' י').

המוטיב של תחושת כבילה ומאסר מצוי בשירים לא מעטים של הרב הן בשיריו האישיים והן בלאומיים. ראה, בין השאר: "לבבי כים", "שירת הרב", עמ' ח' (**זכרון**, עמ' י"ב); "מרחבים, מרחבים", שם, עמ' י"ג-י"ד (**זכרון**, עמ' י"ז-י"ח); "מי זה יעצור בעדי", שם, עמ' י"ח-י"ט (**זכרון**, עמ' כ"ב-כ"ג); "תשובה", "תוספות תשובה", **אורות התשובה**, מרכז שפירא תשכ"ו,⁶ עמ' קמ"א-קמ"ב; "גלות", **אורות הראיה**, עמ' מ"ד-מ"ה; "הוציאוני לרדיה", **נפשי תקשיב שירו**, עמ' 26; "גלמוד יושב שכלי", שם, עמ' 39; "הגבורים החלשים", שם, עמ' 48. ראה עוד הדרי, שם, עמ' נ"ה-נ"ט, וצבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 23-24.

103 "שירת הרב", עמ' ד' (**זכרון**, עמ' י"א).

104 ראה עוד צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 25.

105 ראה לעיל, הערה 99.

106 ראה לעיל, הסעיף "סגנון ומוטיבים מרכזיים בתפילות".

107 ראה, לדוגמה, ניתוחו המפורט של יהודה גלמן של שניים משירי הרב: גלמן, שירה, עמ' V-XXXI.

108 ראה לעיל, הסעיף "מקורות תנ"כיים".

שירו המחורז של הרב "סבו ציון והקיפוח", הארוך מבין שיריו, שנכתב בכויסק בין השנים תר"ס-תרס"ג,¹¹⁰ יש במוטיבים שבו מן הדמיון למוטיבים המצויים בתפילות הארעיות שחיבר. עיקרו של השיר הוא קריאה להקיף את ציון בתורה ובתעודה ו"בגדר אש דת", לשוב ללאומיות היהודית המקורית, ש"היא התשובה אל התורה", ולהעביר מסר זה אף לדור הבנים. דתי כל העמים עסוקות בהענקת חיי רוח לעם, ואולם, אין ביכולתן "לרומם קרנם גם עלי אדמות", והן סגורות "רק במקלטים ובכנסיות בארון". "ובעת תרומם הלאומיות קרנים", התבטא הרב, "הדת להם תשפיל שבת / ... / ולאומיותם כשתתרומם דתם תרד תהום". לא כן הדת היהודית. כאשר רוח הדת היתה שפוכה על מלכינו ושרינו "מאד הצלחנו השכלנו. / ימי דוד ושלמה, תור זהבנו, / ... / תור הזהב הנה לתקפינו לחסנינו". הלאומיות הטבועה בשם צור ישראל בלבד "תתקים לעד לנצח". השיר חותם בתקווה ש"הוא ינהגנו, ולו נשובה, / בתורתו נלכה ... / עמו נשוב לארצנו האהובה, / למעון קדשו, לציון וירושלים. / וידבר שלום לעמו, לקרובים ולרחוקים, / לכולם יצמיח ישע ופדות, / לשמו, לתורתו, לארצו שוקקים, / הוא ינהגנו על מות". המוטיב של השתתפות בגורל האומה, לרבות בעתות ישועה, מופיע אף קודם לכן בשיר: "הלב הרגשו ... / עם כל רגשותיו, שיתו לחילה, / הכואב על שבר ... / וכישועתי שמח שמחה גדולה".

כפי שציינו, בתפילה לציון יום כיבוש ירושלים, בתפילת ההודיה להחלמת הנציב ובתפילה שנתחברה לרגל יום הולדתו של המלך מופיע המוטיב של הרמת קרן ישראל. ואולם, בשונה מכתביו האחרים, אין מצוי בהן כל פירוט ערכי ומהותי. במרבית התפילות, למעט זו שנתחברה לרגל פתיחת האוניברסיטה, מופיע המוטיב של ישועת העם. בדומה לשיר הנדון, בתפילה להחלמת הנציב מופיעה בקשה שהקב"ה יסייע לו "לרומם קרן ישועה לבית-ישראל עם זו בחרת לשוב יעקב אל נוהו ולהצמיח צמח ישועת-עולמים". תפילה ארעית זו היא היחידה שבה מופיע המוטיב של ישועת עולמים. התפילה להבאת דגל הגדוד למשמרת חותמת בתקווה לישועת העם ולברכת שלום על כל ממלכות תבל.¹¹¹ גישת הרב בשיר "סבו ציון והקיפוח" היא שהישועה שעתיד הקב"ה להצמיח לעם תחול על הקרובים ועל הרחוקים לו כאחד. בתפילה לפתיחת האוניברסיטה אכן ציין הרב את העובדה שאף מי ששכחו את מקור מחצבתם בונים את הנשמות. לקראת סיום התפילה לפתיחת האוניברסיטה הביע את

109 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 92. מבין הלשונות המיוחדים בשירתו נזכיר את הביטוי "וללכבות אמלות" ["זמר למוצאי שבת", "שירת הרב", עמ' כ"ב (זכרון, עמ' כ"ו)].

110 "סבו ציון והקיפוח", אורות הראיה, עמ' כ"ט-ל"ה. בקשר למוטיב של עיגולים בכתבי הרב ראה מרדכי פכטר, "עיגולים ויושר – לתולדותיה של אידיאה (מקבלת האר"י עד משנת הרב קוק)", דעת, 18, תשמ"ז, עמ' 59-90, ובנסמן שם בעמ' 79, הערה 82. אין בדברי הכותבים האלה התייחסות למוטיב העיגולים שבשיר זה. ראה עוד להלן, הטקסט על יד הערה 126.

111 ראה לעיל, הסעיפים "הרמת קרן ישראל" ו"הבשורה האוניברסלית בגאולת ישראל".

הבקשה שהקב"ה יחזק את לב העם לקיים את חוקיו "לרומם את קרן תורתך הקדושה, מקור חייהם לנצח... למען יפרחו כגפן... על אדמת קדשך אשר נתת להם לנחלה". בשיר הנדון מופיע פעמיים הביטוי "צור ישראל", אשר מצוי פעמים אחדות בתפילות הארעיות, אך מבין שירי הרב הנדפסים הוא נמצא בשיר זה בלבד.¹¹²

המוטיב של ישועת העם מופיע אף לקראת סיומם של שני שירים בעלי אופי לאומי. ב"מעייני רוחי" ציין המשורר את סבלו של העם במהלך הדורות, כשתהה "מתי תבאנה הישועות האמורות, / בתנחומות החזון שהן מאד ברורות, / אבל בחותם צר הן אטורות. / ... / הושיעה נא, יוצר כל מאורות, / והגיה מחשכים מאשמני אשמורות".¹¹³ בשיר "ומעיינותי מתגברים" שנתחבר בעת שהותו בלונדון, יצא בקריאה להתעורר לתחייה ולהקיץ למפעל הציוני, וחתם בבקשה "הושיעו עם קורא צועק לעזרה".¹¹⁴ השיר "העבר חרפתי", שנכתב בשנים תרע"ד-תרע"ז לערך, מכיל בחלקו הראשון בקשות אישיות, ובהמשך עבר המשורר לפלל בעד העם. בקשות אלו כוללות, בין השאר, בקשות לישועת העם ולהשבתו לארצו: "הושיעה את-עמך; / ... / והשיבם אל נחלתך, / במהרה, במהרה, בימינו בקרוב".¹¹⁵ בשירים אישיים לא מעטים מובעות בקשות שונות לישועה פרטית, ומקצתן מופיעות לקראת סיום.¹¹⁶

112 ביטוי זה מופיע מספר פעמים לא מבוטל בכתביו האחרים של הראי"ה. ראה, בין היתר: **אורות**, עמ' כ"ח, מ"ב; **אגרות הראיה**, כרך שני, ירושלים תשכ"ב, עמ' רצ"ב; **אגרות הראיה**, כרך שלישי, ירושלים תשכ"ה, עמ' קל"ח, רכ"ג; **מאמרי הראיה**, א', עמ' 73, 144.

113 הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, "מעייני רוחי", **תלפיות**, ד', א', תשי"ח, עמ' 3.

114 "ומעיינותי מתגברים", **אורות הראיה**, עמ' ס"א. ראה עוד צבי ירון, **משנתו של הרב קוק**, עמ' 264.

115 "שירת הרב", עמ' ט"ז (**זכרון**, עמ' כ').

116 בשיר "תשוקתי" כמה המשורר להארה אלוקית בעבודת ה' כשהוא מפלל "האירה פניך / אל עני מתמוגג, / הגבירני חיל מדע / ואושע תשועת עולם" ("תשוקתי", **נפשי תקשיב שירו**, עמ' 54). אף ב"משאת נפשי" מצוי המוטיב של ישועה אישית. קיוויו של הרב הוא כי יום תשועתו בוא יבוא. "ולבבי תקוה מלאה / שלמועד תבא תשועתי, / ויבא יום אתראה / פנים עם מטרת" ("משאת נפשי", **אורות הראיה**, עמ' כ"ב). בשירו "התשובה באה" זעק המשורר לישועת ה' ולסיועו בחזרתו בתשובה. "התשובה, היא באה / ועל פתחי עומדת, / ... / והנני חש לפתח לפניך / לרוחה את שערי לבבי, / אנא ד' הושיעה נא" ("התשובה באה", "תוספות תשובה", **אורות התשובה**, עמ' קמ"ד). ב"לפניך שיחי אשפוך" פנה בחרדת קודש לריבון כל-העולמים בבקשת ישועה והצלה מפשעיו. "והנני בחרדת קדש נגש אליך, מלכי, / הושיעני, מכל-פשעי הצילני, ומכל-איבי פדני. / הושיעה-נא, הושיעה-נא, אב רחום וחנון על כל-המעשים, / לה' הישועה על-עמך ברכתך סלה" (**ברן-יחד**, עמ' רכ"ה). בשיר "כמה גדולה היא מלחמתי" קבל המשורר על כי טרם הגיע למדרגה שבה הנועם האלוקי ישרה בכל ישותו ונשמתו באורח תמידי, והוא מצפה לישועה ולאורה בכיוון זה. "ואני עוד לא באתי לזאת המדרגה, / לסכות מראשית עד אחרית, / להבין נעם שמועה, / להרגיש מתק כל-דקדוק, / ... / והנני מלא מכאובים, / ומצפה אני לישועה ואורה, / לרוממות עליונה, / להופעת דעה ונהרה, / ולהזלת טל של-חיים" ["כמה גדולה היא מלחמתי", "שירת הרב", עמ' י"ב-י"ג (**זכרון**, עמ' ט"ז-י"ז)]. בשיר "נפשי כמהה", אשר נכתב בשנת תרצ"ג, מובעים רגשי כמיהה עמוקים לאור העליון, ואף כאן ביקש המשורר הארת פנים וישועה. "והשביעני באור יפעתך, / ומלא את-צמאוני לאורך, / האר פניך ונושע" ["נפשי כמהה", "שירת הרב", עמ' י"ח (**זכרון**, עמ' כ"ב)]. באופן דומה מובא לקראת סיום השיר "מי זה

בשיר "תשובה" ייחל כי יעלה בידו להמליך בקרבו את הקב"ה. הוא ציין את הכובד שמכבידים ומעמיסים עליו חטאיו, בנטלם ממנו את מעוף החיים. השתוקקותו היא להשתחרר מכבלים אלו "ובקרבי אמליכה / אל קדש קדשים"¹¹⁷. בשיר אישי ביטא המשורר את עריגתו להשתחרר מהמעצורים הכובלים אותו, ההופכים אותו לעבד: "לא אאסר ככבלים, אולם בסדים, / עבד ה' אני, ולא עבד לעבדים"¹¹⁸.

בתפילה לרגל חגיגת האוניברסיטה ציין את בחירת ישראל ואת סגולתו. בשירו "לחשי ההויה" יוצאת ההויה בקריאה לבני אדם שלא נתפסו לייאוש ולמי שמתלהבים ושמוקסמים מיופי הקודש שבהויה לשיר לה וליופיה. היא מתירה להם ליהנות ממנה, אך מבקשת להרחיק מעליה את מי שאין היא מעוררת בקרבם התפעלות זו: "ודור יקום וחי / ישיר ליופי וחיים, / ועדנה בלי די / יינק מטל שמים / ומהדר כרמל ושרון שפעת רזי ההויה תקשיב אוזן עם חי, ומעדן שירה ופי חיים-אור קדש ימלא; וההויה כלה לו תדובב: בחירי, הרני לך מתרת!"¹¹⁹. בשיר בעל האופי הלאומי "וחלשה היא אמתי" ציין המשורר את רפיונה של האומה. ברם, עם זאת, "יודעת היא את-ערכה / וסגלת חייה"¹²⁰.

בתפילה לרגל פתיחת האוניברסיטה ציין הראי"ה כי אהבת הדעת מקננת מאז ומעולם בעם. בשיר בעל הזיקה הלאומית "שמעו אלי" פנה המשורר לבני עמו כיחיד שגורלו קשור לעם בכל נימי נפשו, ובקשר לשיתוף ולאחדות אלו הזכיר, כי "עם-הדעה והתבונה שבקרבכם הנני מלא דעה ותבונה. / ... / ארצכם, ארץ תקותכם, קדש היא לי, שמייה לי מקור החן, מקור

יעצור בעדי", שנכתב בשנת תרצ"ג אף הוא, ובו קבל המשורר על שכוחותיו הרוחניים כבולים ואסורים: "ה' אורי וישעי ממי אירא / ה' אור לי" [מי זה יעצור בעדי", "שירת הרב", עמ' י"ט (זכרון, עמ' כ"ג). ראה עוד לעיל, הערה 102 והטקסט על ידה]. בשיר "האזנח את מקור האהבה" העלה המשורר את השאלה הרטורית אם יתרחק ממקור האהבה "למען התענוגים שאין להם קץ", בציינו כי הקב"ה הוא מקור הישועה. "רם ונשא שוכן עד, / עדי עד הנני מלא עז / בהוד מלוי הויתך סלה, / אשר ונחת וישועת עולמים, / ועיני פקוחה אל כל-דכא / ואת-עם עני תושיע" [האזנח את מקור האהבה", "שירת הרב", עמ' י"ז (זכרון, עמ' כ"א)].

117 "תשובה", "תוספות תשובה", אורות התשובה, עמ' קמ"א-קמ"ב. ראה עוד לעיל, הערה 102 והטקסט על ידה.

118 "לבבי כים", "שירת הרב", עמ' ח' (זכרון, עמ' י"ב). ראה עוד לעיל, הערה 102 והטקסט על ידה.

119 "לחשי ההויה", התרבות הישראלית: קובץ ספרות-מדעי, ספר ראשון, יפו תרע"ג, עמ' 84. השיר נדפס בחיי הרב בכמה מקומות נוספים. ראה צבי קפלן, "הרב קוק כמשורר", שיטין, עמ' נ"ג. השיר שב ונדפס אחר פטירת הרב במקומות אלה: "לחשי ההויה", "שירת הרב", עמ' ט"ו (זכרון, עמ' י"ט); "תוספות תשובה", אורות התשובה, עמ' קנ"ז-קנ"ח; אורות הראיה, עמ' נ"ו. השיר חובר בשנים תרע"ב-תרע"ג לערך. ראה "שירת הרב", שם (זכרון, שם).

התייחסויות לשיר וניתוחו ראה צבי קפלן, "הרב קוק כמשורר", (לעיל, הערה 1), עמ' נ"ג-נ"ו; ישעיהו ח' הדרי, (לעיל, הערה 1), ב', עמ' נ"ט-ס"ב; צבי ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 176-177; גלמן, שירה, עמ' V-XXXI; אבי באט, (לעיל, הערה 1), עמ' 51-63.

120 "וחלשה היא אלמת", "שירת הרב", עמ' כ' (זכרון, עמ' כ"ד). השיר נדפס אף באורות הראיה: "וחלשה היא אמתי", אורות הראיה, עמ' מ"ו. התיבה "אלמת" שגויה. ראה צבי קפלן, (לעיל, הערה 1), עמ' נ"ח. בשיר "האמונה" נזכר "נצח היא נחלתנו" (הרב שמואל ברוך שולמן, טוב ראי, ירושלים תרצ"ה, עמ' 6).

פאר העולמים, / כרמלה ושרונה מקור התקוה, מקור הברכה, מקור ששון החיים.¹²¹ בשיר "צפיה" הביע את התקווה כי רשמי מחשבותיו יתקבצו ויהיו למאמרים, והמאמרים לספרים. הם ייפזרו בכל קרת, "ומלכים יתהדרו / במטוה התולעת. / והמעיונות יתגברו, / ותרבה הדעת". בניגוד לתפילת הרב, הרי שכאן מדובר על ריבוי דעת כלל-עולמי.¹²² בתפילה ליום שביבת הנשק העלה הרב את זיכרון הנופלים תוך שעשה שימוש באופן ההתבטאות השגור "תהיינה נשמותיהם צורות בסתר צל כנפיק".¹²³ לשון דומה מופיעה פעם אחת בשירתו "למשורר התשובה". "משורר התשובה, / הנולדת כבר? / ואם בשחקים עודנה / צורה שמה נשמתך / בצרור החיים, / מהרה רדה / ועורר כנורך".¹²⁴

סיכום

הן כלפי שירתו והן כלפי התפילות הארעיות שלו, אשר, כפי הנראה, נחשבו בעיניו לשירה,¹²⁵ ניכרה במשך זמן רב התעניינות זניחה ושולית לעומת העניין שהתגלה כלפי יתר כתביו. מחשבת הרב, כפי שמשתקפת בשירתו, נזכרה ונכללה אך מעט במחקרים המרובים שנתחברו על אודותיו.¹²⁶ מעוררת השתאות ותמיהה כאחת העובדה שעד כה טרם נקבצו יחדיו אל מקום אחד כלל שיריו. כן מפליא הדבר שלא נערך כל מחקר מקיף בדבר המוטיבים המצויים בהם בין בידי בני אדם מתחום הספרות ובין בידי אנשי מחשבת ישראל, ואף לא מצד בני אדם מחוגים המקורבים לרב. עם זאת, יש לציין באורח חיובי כי מסתמנת באחרונה מגמה, התחלתית אמנם, של ניתוח פרטני של שירים אחדים פרי יצירת הראי"ה על שלל המוטיבים המצויים בהם,¹²⁷ ויש לקוות כי היא תהווה דגם ותשמש פריצת דרך למחקרים נוספים בעלי היקף רחב יותר, וברבות הזמן להוצאת מהדורה מדעית ומוערת של מלוא שיריו, אלו שבדפוס ואלו שעודם בכתב יד.¹²⁸ אין לנו אפוא אלא לשוב ולהביע

121 "שמעו אלי", ברן-יחד, עמ' רכ"ו-רכ"ז. השיר נדפס אף באורות הראיה: "שמעו אלי עמי", אורות הראיה, עמ' נ"ד.

122 אברהם יצחק הכהן קוק, "צפיה", ראש מילין, לונדון תרע"ז, עמ' קמ"א. השיר נדפס באורות הראיה, עמ' כ"ד, בזו הכותרת. השווה עוד הנזכר בשיר "משאת נפשי", שם, עמ' כ"ב-כ"ג: "ומנקודות מחשבותי / שיקבצו לעדרים / אקח אותיותי / והיו למאמרים. / והמאמרים בחוברת / יהיו לספרים / והספרים בכל קרת / יהיו נפזרים / ... / שדעי יבינו, / ויתאוו לרשפי, / ... / כי יחידי הסגולות / יהיו לעדרים, / ובמחשכים במצולות / יאירו לעברים". וראה עוד השיר "נפשי שואפת" ["שירת הרב", עמ' ח' (זכרון, עמ' י"ב)]: "נפשי שואפת לסתרי פליאות / ... / ולא תמצא נחת ברבי ידיעות / שלדברים קטנים הנם פונים". ראה עוד צבי ירון, משנתו של הרב קוק, עמ' 31, ובנסמן שם.

123 ראה לעיל, הטקסט ליד הערה 74 והסעיף "לשון וסגנון".

124 "למשורר התשובה", "תוספות תשובה", אורות התשובה, עמ' קמ"ד.

125 ראה לעיל, הערות 95-97.

126 ראה לעיל, סוף הערה 1 והערה 110.

127 ראה: גלמן, שירה, עמ' V-XXXI; אבי באט, (לעיל, הערה 1), עמ' 51-63.

128 כפי שהזכרנו, מכיוון שבקטעי פרוזה שונים שבכתבי הרב מצוי חומר אשר במהותו הוא שירה (ראה לעיל,

משאלה שבוטאה בידי א"מ הברמן במאמרו "שירת הרב", שבו הוציא לאור שירים של הרב מתקופת חייו האחרונה. מאמר זה יצא לאור עוד בשנת תש"ה, במלאות עשור לפטירת הראי"ה, ומשאלתו של הברמן היא "מי יתן ויגיע היום שבו יתפרסמו כל שירי הרב לכל סוגיהם ונהנה מאורם".¹²⁹

הערה 99) יהיה נחוץ לקבוע קריטריונים להיכללות בקובץ מעין זה. "שירת הרב", עמ' ד' (זכרון, עמ' י"א). אליעזר מאיר ליפשיץ כתב דברים דומים. "אין סגנונו השירי נחלת דור המליצה, אולם גם אינו הסגנון השולט היום. אבל גלגל הוא החוזר בשירה ובעולם. כאשר תתבלה השירה והסגנון של היום, ישתחרר דור יבוא מאכפו של סגנון יחיד, ואז אולי תגיע שעת שירתו להיות מובנת לדורות, ועוד אנו מצפים לפרסום שיריו" (א"מ ליפשיץ, "הרב", אזכרה, א', ירושלים תרצ"ז-תרצ"ח, עמ' קע"ח. ונדפס שוב בספר כתביו: אליעזר מאיר ליפשיץ, "הרב", כתבים, כרך ב', ירושלים תש"ט, עמ' רמ"ג, בשינוי קל "סגנון הדור בשירה" במקום "סגנון יחיד"). הברמן אכן הזכיר את דברי ליפשיץ הן במאמרו "שירת הרב", עמ' ו' (מתוך אזכרה), והן במאמרו "שירי ראי"ה", מחניים, מ"ט, תשכ"א, עמ' 178 (מתוך כתבים).